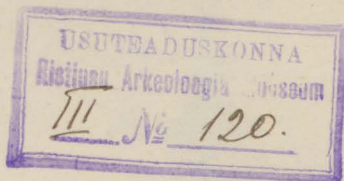

F55
nim.3
s. 82

Leena, Albert
Yöe lähtme vihelkonna
kirikumargod.
1935.
137l.

JÕELÄHTME kihelkonna
kirikumärgid.

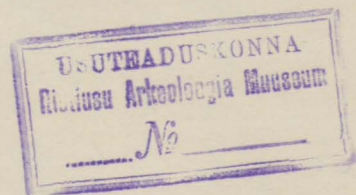
Registreeritud 1935 a.
suvel.

Albert Kukk,
stud. theol.

cf. Paewik
Rr. 56.

ku'i se pungi
tuleb tühjaks

osult.
16. I. 1937.

Pilt N° 1.

Foto H. Saarman,
Jõelähtmes.

Jõelähtme kirik põhjapoolt vaadatuna.
Esiplaanil linnakamber.

Sissejuhatatus.

A.

Mulle kätte punitunud trükitooted
Jõelähtme kihelkonna kohta ilmumissa-
nuse järjekorras:

1). „Laulud Prangli saare uuendatud
Lauritsa kabeli 50 = aastase juubeli = päeval
10. augustil 1910 a.“

Trükitud „Aug. Mickwitz'i“ trükikojas, Tal-
linnas. 15 lhk. sisaldab: laulud - lhk. 3-6
(incl.)

Prangli saare kabeli ajalooline ülevaade (öp. O. Tomberg)
lhx. 7-15.

- 2). "Die evangelisch-lutherischen Gemeinden in Rußland" II Band (1911).
Jõelähtme kiviku ja Randvere ringisaha kabeli kohta - lhx 35 (IV osa).
- 3). "Tagasivaade jõelähtme koguduse möödäläinud aegade peale kokkuseatud jõelähtme kiviku uue torni ja uue kella õnnistamise päevaks 4. novembril 1912 a."
Trük. "Aug. Mickwitz'i" trükikojas, Tallinnas, 32 lhx.
sisaldab: lhx 3-6 - laulud
lhx 7-32 - jõelähtme kihelkonna ajalooline ülevaade (O. Tomberg).
- 4). G. Wilberg "Harjumaa" Maateadusline enesemik. ("Loodus" 1921).
- 5). G. Wilberg "Kodumaal rännates III" (Tall. Eesti Kirjastus-ühendus 1924).
- 6). "Eesti kinnismuistised" (sissejuh. prof. A. M. Tallgren). ("Odamees" 1925).
- 7). Prof. O. Sild: "Tallinna linna ja ta ligema ümbruskonna vanust hoonakivist", ("Usuteadusline Ajariri" IV aastakäik № 1, 1929, lhx 50-52).
- 8). Alfred Vaga "Eesti kunsti ajalugu" I osa: Keskaj, ("Eesti Kirjanduse Selts" 1932).
- 9). "Eesti Entrüklopeedia" IV köide, veerg 155. (mängusõna "jõelähtme").

Teatuksivõr ülaltoodud teoste juures üldise ülevaate saamiseks.

On vaid 2 brošüüri, mis räägivad kogu ulatuses põelähtme kihelkonnast, nimelt nimistus I ja III, - mõlemaid praeguse põelähtme koguduse õp. E. Petersoni eelkäija õp. emer. Oscar Tomberg'i koostatud ajaloolised ülevaated. Allikana on ta peamiselt kasutanud õp. Frede Kirikuraamatut ja põelähtme kiriku kroonikat. Lumbki ülevaade on võrdlemisi pinnapealne. Samuti on õp. Tomberg teinud lühikese (1 lhek) ülevaate põelähtme koguduse kohta koguteoses „Die evangelisch - luth. Gemeinden in Rußland“ - loodusteadlane G. Vilberg oma teosis „Harjuma“ ja „Kodumaal rännates III“ on pöördunud ka mõnes suhtes põelähtme kihelkonda, nimelt „Harjuma“ lhek 107 leidub usaldusväärne märkused Kaleviliiva mäe tekkimise kohta. - „Kodumaal rännates III“ lhek 36 leidub Brangi saare kabeli kirjeldus. - Teos „Eesti kinnistustihistised“ toob mõningad andmed ohvrikivide asukoha kohta põelähtmes.

Prakatafe paup!
Ta oli pad mud
E. King, Whingusfel!

Prof. O. Silla kirjutis „Usutead. ajakirjas“
№ 1. - 1929 a. „Tallinna linna ja taligema
ümbruskonna vanust hauakivist“ pündutab
lhek 50-52 ka Saha kabelit ja selle hauakive.
Lhek 52 on äratoodud õp. O. Tombergi ekslik
teade, et õp. Wrede kroonika olla Tallinna
konviktoriaumi arhiivist kaduma läinud.
Tõeliselt on Wrede kirikuraamat praegu
eesti Riigikese arhiivis 1934. a. peale, mil-
ta on üleantud Eestimaa Kirjanduse
ühingult („Estländische Literarische Gesell-
schaft“) Siseministeeriumile 19. nov. 1934.
Edasi on lhek 51 allpool:

On
eige
teade

„Praegu kustunud pinnaga kividest räägud
1725. a. ühel neist sõnad:

KERMO MART
JA TEMMA PERRI
JATELE 1678 A.
3 MÄRTSIL. "

Teetoodu on muidegi õp. O. Tomberg'i ar-
meil, kes selle teksti on tõlkinud Wrede
kirikuraamatust, kus lhek. 88-89 kõheldak-
se Saha kabelist. Seal seisab, et ühel

kolmest hauakivist oli järgmine tekst:
(Reajaotust pole antud)

Kermo Mart und finen Erben. Anno 1678
Den 3 Martii.

Alfred Vaga, Eesti Kunsti ajaloo "I osas
toob lhk 122-123 jõelähtme kiriku kirjel-
duse ja tekkinisaja kohta teateid ja
lhk 180-182 - käsitledes ühelöövikli maa-
kirikuid - Padise kloostrikiriku ja Sahakabeli
kirjelduse koos tekkinisajaga.

"Eesti Entsüklopeedia" IV köide, veerg
155, märkusena "jõelähtme" toob lühikeses,
kuid asjaliku ülevaate. Siiski on siia
viga sattunud. Siin öeldakse, et jõelähtme
kirikutorn olla ehitatud XIX sajandil,
- õige aeg on XX sajandil - 1912.

B.

Üldist jõelähtme kihelkonnast.

Jõelähtme kihelkond asetseb Põhja-
Harjumaal, rannikukihelkond, Pirita
jõe ja Kuusalu kihelkonna vahel, ka-
helspool Tallinna - Narva maanteed.

Pilt №2

Foto H. Saarmax, Jõelähtmes.

Jõelähtme kirik lõuna-ida poolt.
 Paremal äärel paistab õpetaja maja.

Koosneb Viimsi, Nehatu, Jõelähtme ja Prangli vallast ning Kodasuu valla osaga. Kokku ca 350 km²; elanikke 7700 (1922. a. rahvaloju andmeil).

Kihelkonna piires on praegu:

1. Jõelähtme (Jõeleht) kihik
2. Saha (Sage) kabel
3. Prangli-saarte kabel (Wrangelsholm).

(Randvere)

Randvere kabel kuulub ka enne a. 1922. jõelähtme kihelkonna alla, kuid 1. oktoobril 1922 sai Randvere kabel ühes ümberoleva maaga jõelähtme kihiku täiskogul Randvere koguduse kätte antud (vt. : "Randvere koguduse täiskogu protokollid alalt. 1926", leht 10)

Et aga igalpool jõelähtme vanemais kivikurpamatulis käsitletakse Randvere kabelit, siis rõstiv ka mina Randvere kabeli oma uuimise objektiks.

Randvere kabel vajaks hädapärasest välisremonti, kuna ilmneb lagunemistunnuseid.

Pilt №3.

Randvere kabel 1912 a.

Fõelähtme kirik on heas seisukorras
(viimne välisremont oli alles 1933).

Saha kabel on praegu täiesti vare-
meis. Kabeli lagunemisprotsess kestis
kuni seniajani, kuna müüridest lääne-
poolne külg on kokku hakanud varise-
ma. Idapoolne kõrge viil seisab.

Et tõrjuda edasist lagunemist, on Hari-
dusministeerium 8a. eest lasknud teha kabelile:
1). vundlikaitsel, 2). ukse ring 3). lääne-
poolse müüri ülemise otsa lasknud lauda-
dega kinni lüüa.

Pilt N° 4. Oma foto.
Saha kabel põhja poolt.

Pilt N° 5. Oma foto.
Saha kabeli
idapoolne kõrge
viil.

Prangli saarte kabeli ruumne sise-
remont oli a. 1929, millega anti kabeli
sisemusele täiesti uus nägu kujn. Kabel vajab
aega hädasti välist remonti.

Prangli kirik

Pilt №6.

Foto H. Saarmax -
1934.

Prangli kabel.

USUTEADUSKONNA
Ristiusu Arkeoloogia Muuseum
No

5. aug. 1924.

I küsimus.

Kas on jõelähtme kirikul, Saha, Prangli ja Randoere kabeleil, õpetajamajal jne. mõni kiri ehk aastaaru seinal? ukkel? tuulelipul? ristil? jne. Kus kohal see just seisab ja missugune on tähttabeline kirja sisu?

Millal on kirik, abikirik, kabelid, õpetajamaja ehitatud, mis materjalist ja kui suured nad on?

Kas on kirik ja teised sarnased ehitused torniga või ilma?

Kellel on kirik, abikirik jne. puhendatud?

Vastused.

Jõelähtme kirikul ega õpetajamajal pole mingit aastaaru ega kirja seinal, ukkel, tuulelipul, ristil. — Salmuti puuduvad need Randoere kabeleil ja ääri-^{Randoere}valminud õpetajamajal (1935) ning Saha kabeli varemed.

Prangli kabeli tuulelipul, mis tornivõlvist küljes ripub, on aastaaru selgesti

näha:

1848.

Jöelähtme kiriku kindlat ehitusaega ei ole teada. Ainuke allikas, mille järgi me seda umbkaudu otsustada võime, on "Kirchenbuch zu IEGELECHT eingerichtet und angefangen von HEINRICO CHRISTOPHORO WREDE Pastore daselbst ANNO 1725." (Leidub praegu Rügi Keskrahivis, Tartus).

Sain rääkida Wrede (lhx 1.), et vanemad kirikuraamatud on kõik katku ja sõjaajal kaduma läinud. Kuna aga kuninglik Rostri Kirikukord nõuab, et iga kirikus peetagu kirikuraamatut, siis algas Wrede seda. Edasi (lhx 4, § 2): Mil ajal Jöelähtme kirik on fundeeritud ja ehitatud, ei tea me; nüüpeal on kindel, et see katolikkiriku ajal on sündinud ja nimelt enne Anno 1400, kuna kirikus on veel üks vana hauakivi (Leichen Stein) millel see aastav. (Selle hauakivi juurise saab Wrede § 10 - lhx 8, mida ma olen ka kopeerinud sünnikal: joon N° 33)

Pilt N° 7.

Foto H. Saarmax.

Jõelähtme kirik põhja-ida poolt.

Minu teada eelmainitud hauakivil
seisab: **ANNO Dñi. MCCC**

(See on muidugi Vrede joonise järel,
kuna praegu poleks seda hauakivi Jõe-
lähtme kirikus enam üldse võimalik näha,
kuna laudpõrand on peale tehtud).

Seda kirija minu teada peaks lugema:
"Anno Domini 1305".

Veel edasi (lhx 4, §2) arvab Vrede:
on ka võimalik, et Jõelähtme kirik

on püstitatud ajal, mil Tallinna piiskop Taani kun. Valdemarii valitsuse all Anno 1223 Harjumaal ja Virumaaal mitmed kirikud hakkis ehitada ja nende peale ametisse pani Taani pöestrid.

(Alusers on Wrede'il siin öland: "vid Kelchers hiefländische Historie P. 2 ad annum 1223. pag. 66").

Alfred Vaga oma "Eesti kunsti ajaloo" lhek 122-123 langetab otsuse, et Jõelähtme kirik on ehitatud Ojamaa tristeritlaste Roma kloostri munkade poolt, kuna sellele kloostrile kuulus juba 13. saj. algupoolest kihelkonnala suurune maalala Jõelähtme otsesel naabruses - Kuusalu ümbruses. Arvestades Roma kloostri munkade ehitustegevust Ojamaal, kus nende ehitustööde hulka kuulub ka kolmelööviline Roma kog. kirik ning teravad võistlust mõju ja võitmu pärast dominiiklaste ja tristeritlaste vahel Baltimaail, on A. Vaga arvates küllalt põhjust Jõelähtme kiriku ehitusmeisterit otsida eesmärges Roma kloostri munkade

seast.

Tänu Hrede'le saame ka kujutelu
föelähtme kiriku üldilmest ja plaan-
nist (lhx 4, §5; lhx 6; §6).

Koopia ja kirjelduse noist plaan-
nidest annab selges küsimusega
№ 26 - joon. № 49.

Igatahes Hrede ajal oli kirikul pea-
gu sama kuju nagu tänapäevalgi.
Pe erinevused olid:

1). Kiriku põhjapoolne külge oli akn-
deta 2). Põhjapoolse müüri keskkohal,
suid väljastpool, oli käärikamber pihitoo-
liga. 3). Lõunapool, ukse juures oli sandi-
koda

Vähepeal on kirik läbi elanud mitmed
remondid ja ümberehitused, nii õp. Gustav
Heinrich Schüdlöffel'i ajal 1834 a. sai kirik
ja torni uue katuse (vt. „föelähtme kiriku
kroonika“ lhx 5.).

Õp. Paul Lopperowe ajal 1878. a. ehitati
kiriku sisemus ehitusmeistri Modi' poolt
mitmeti ümber (samuti „föel. kiriku kroonika“
andmeil, paginatsioon puudub):

- 1). Kiriku põhjapoolses müürist, mis oli akn-
deta *), raiuti 4 akna auku läbi.
- 2). Käärkamber väljapoole põhjamüüri
kisti maha (jäljed müüris on praegu näha. 4. k. k. k.)
- 3). Tehti uus lundpõrand senise kivipõranda
asemele.
- 4). Orelikoari suuendati.

*) Teendusin ise, et ranasti põlähne kirikus
põhjapoolses müüris aknaid polnud: seda
tõendab rõlvkäik kiriku põhjapoolses müüris,
mis algab tornist, kuid järsku katkeb erimuse
vastutuleva akna juures: käik on sealt kin-
ni müüritud. Sel rõlvkäigul poleks ju mingit
mõtet, kui me ei oleks, et ta ühendas torni
altariuumiga.

Endine kirikumees Johannes Seeström,
57 a. vana, kelle isa-isad juba siin kiriku-
mehed olnud, ütleb, et too käik viinud
kiriku alusesse keldrisse, kuhu olla ma-
tud tähtsamad irikud (mõisasaksad jne.).

Võimalik see ju on, kuid lähema
tratted selle kohta püüduvad.

- 5). rõlvide kandepostid raiuti 8-kandilisteks endiste 4-kandiliste asemel.
 - 6). aknaid suurendati ja aknaraamid raamiti tinna.
 - 7). uued kivikupingid muretseti ja veel mõned muud väiksemad täiendused tehti.
2. sept. 1910. a. põlesid kiriku puuosad ära, õnneks süiski kiriku sisemus palju ei kannatanud. Alustati kogu katuse ehitusega, ettevõtjaks oli Busch, Tallinnast. uus trementkivi katus valmis juba sama aasta novembri kuul.

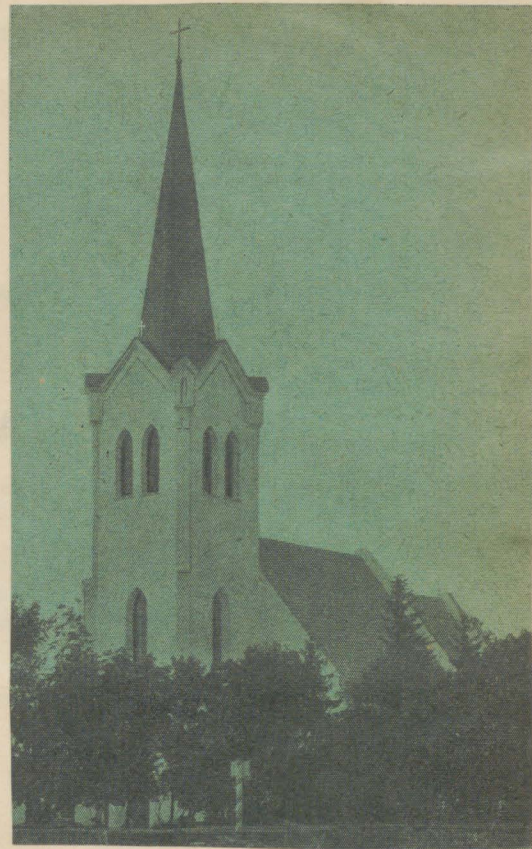
Uue torni ehitamise mõte oli juba õp. P. Lopperow'e'l (1863-1895 õpetaja ja fölektmes), selleks ta oli lasknud arhitekt Modi'l teha uue torni plaani, mis olla rippunud veel õp. O. Tomberg'i amutisse asumisel (1895) kantseli küljes, nagu meletuletuseks kõigile, et peab torniehitust ette võtma (vt. "Täpasiwaade fölektme koguduse möödalaäinud degade peale...", O. Tomberg lhn 30.).

29. mail 1911. a. pandi nurgakivi uue kivikutorni alusmüüri. Ehitajaks

Pilt № 8.

Jõelähtme kirik
vana torni ajal
(umbes 20. sajandi
algastail).

Pilt № 9. Foto. H. Treufeldt
Kunsaakus.
Jõelähtme kirik
1912 a.
uus torn.

Busch, Tallinnast. Uus torni ja uut kella
õnnistati 4. nov. 1912. (vt. "Tagarivaade jõel.
kog. möödaläinud aegade peale" lk 31).

Uus torn andis kirikule palju mõjukama
ilme, kuna ta pole enam madal katuse
pealeehitus (vt. ^{pilt} ~~joon~~ № 9), vaid imposantne
maapinnalt püstitatud kiriku läänepoolse
nõuvi juureehitus.

Vanemad andmed õpetajamaja kohta?

Jõel. kiriku torni pikkus ristiga on ligi 24 sülda. Kirik ise on kolmelööviline kodakirik, paekivist, katus tsemmentkivist, torni katus plekist.

Prague õpetajamaja on pärit 1901 aastast, mille vana maha põles. Ühekordne hoone + ärkliitoad. Kivistead, sündlikatus 1934. aastast.

PRANGLI saarte kabeli tekkimise kohta leiame andmeid jällegi Wrede kiriku raamatust ltk. 83-85.

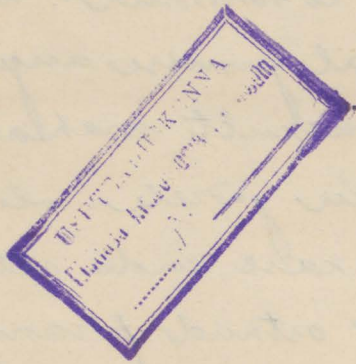
Pranglis on aegade jooksul 4 kabelit olnud.

Wrede on kuulnud rahvaruumist, et esimese Prangli kabeli olla ehitatud kaas soomlast - mereväelast - ca 16. saj. algupoolel, kes olid merele hülgapüügile tulnud. Äkki tõusnud torm, purustades jää. Mehed paisati suuremale jääpangale. Hädas tötasid mehed ehitada kabeli, kui jumal neid kindlale maale aitab. Lõppes maabusidki nad Prangli idapoolsele rannikul. Kuna

neil olid lahkarramised kabeli ehituse
asukoha suhtes, otsustasid nad sõelaga
kanda vett ning kabeli ehitada sirna,
kus vesi kõige paremini välja jookseb. Nad
nimetasid kabeli Laurentiuse nimeliseks,
kuna nad Laurentiuse päeval olid pääse-
nud. Kabel oli puust. Kabeli juures olla
karranud muu kask, & sülda jäme, mille
kõige keegi puutuda ei tohtinud. Üks Nucköla
mõis ologi mahlaajal puusse augu raiunud,
kuid olla kogu süstult mahla langenud.

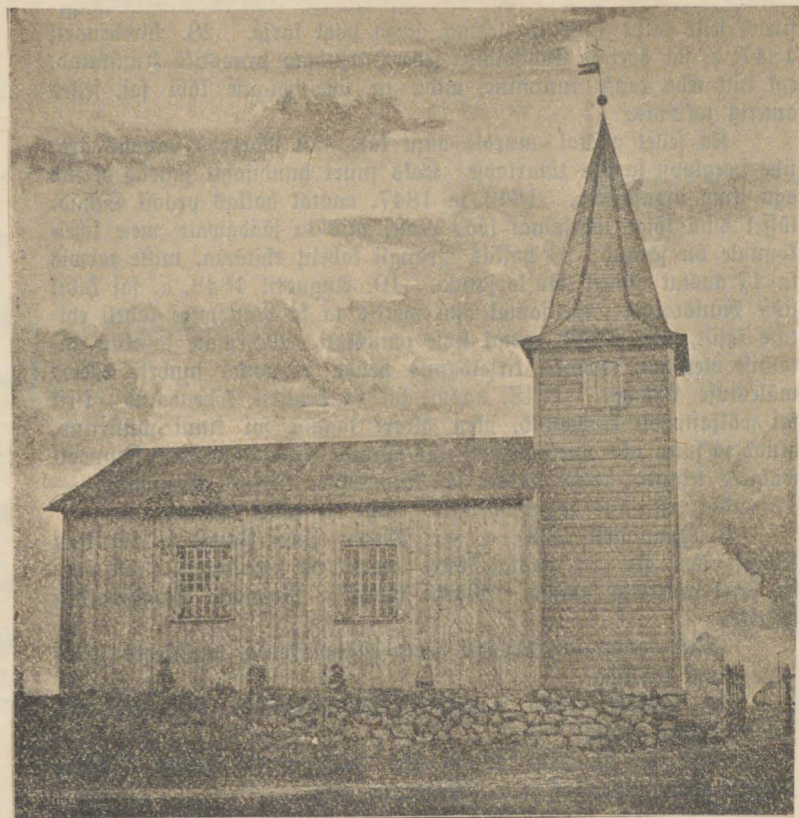
1657. a. suure katku järel oli tükkliiv
matnud kabeli ja kase enda alla.

Võrsi selle järel ostnud pranglilased
kolgast palke ja ehitanud kabeli edela
(lõuna-öhtu) rannale. (I kabel oli idapool-
sel saare serval), kuid juba järgmisel
aastal toodi säält vana kabeli lähedus-
se idapoolsele rannale, et möödareisijad
rõiksid palvetada. Uus kabel oli lihtis
puuhoonne, laeta, kolme aknaga, üks
aken põhja-, teine ida- ning kolmas lõuna
poole. Üks oli lääne poole. See kabel
on ikka põelähtme klogudusega ühenduses

olnud, kuna jõelahtme õpetaja käis 3 korda
 aastas saarel kiriklike ametitalitusi toi-
 metamas. - See kabel püsis veel Wrede
 ajal (1725). Pärast Wrede surma (1746) on
 siia kirikuraamatusele märkmeid teinud
 ka tema järeltulijad, nii näit., mis
 puutub Prangli kabelisse, siis on teateid
 selle kohta siin nii Wrede'lt kui ka tema
 järeltulijalt lhk 83-86. Nii selgub siit,
 et 1748. a. ehitas Belleaigue saare omanik
 Haljava mõisa parun Georg Johann Stackel-
 berg kolmanda kabeli saare läänepo-
 oles.

A. 1829. kirjutas jõelahtme õp. G. H. Schüd-
 löffel jõel. kiriku kroonikas (lhk 4.), et Prang-
 li kabeli palgid on kalmistul maas, ~~ka~~
^{sest} ~~ma~~ juba varem oli parun Holter v. Sta-
 ckelberg III kabeli lasknud lammutada,
 kuna kabel oli kokku langemas. Nüüd
 peeti jumalateenistusi ajutiselt uhel
 talukoones - keisari püües. Edasi nähtub,
 õp. G. H. Schüdlöffeli märkmeist jõel. k. kroo-
 nikas, et IV kabel valmis saarel
 1848. a.
 läänepoolel seal endise kabeli

Pilt № 10

Prangli kabel 1910 a.

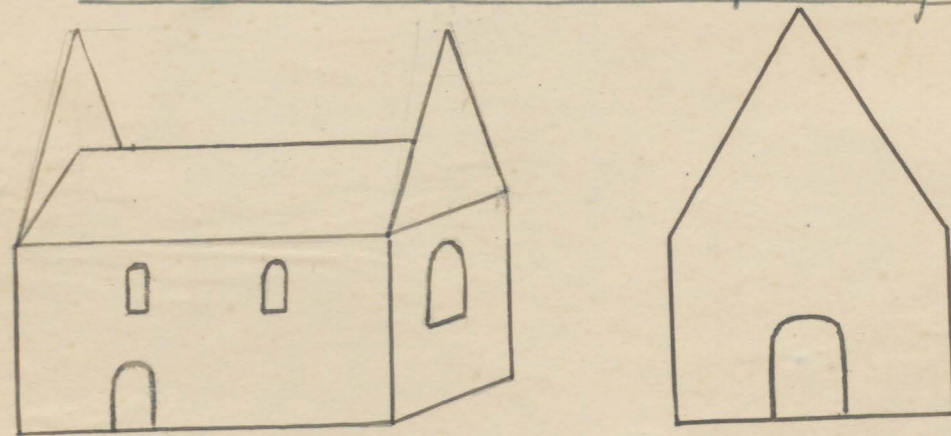
asukohal. 10. aug. (v.k.j.) 1848 pühitseti ka-
bel. 1860. a. täiendas selleaegne saare
omanik Edmund Girard mitmeti kabelit,
kinkides ka orelit (vt. õp. H. Kentmann'i
märkmed föel. kroonikas). 10. aug., laurit-
sapäeval 1860 õnnistas õp. H. Kentmann
uurendatud kabelit. Kabelit ja tornika-
tust parandati veel 1909, mil ka uus
orel (Kentmanni töö) muretseti.

Väimne siseremont oli Prangli kabelil 1929.a.

SAHA kabeli tekkimiseaja kohta on meil jällegi allikaks vaid - Wrede kirikuvuoramat (lhek 88-89).

1725 oli Saha kabel juba väga viletsas seisukorras, kuna pingid, ukred ja aknad püüdnud, isegi katust põlunud. Sellal oli Saha kabelil veel kaks kõrget kelpa, üks idapool, teine - läänes. Teksti juurde on lisatud joonis:

Pilt № 11. Saha kabel 1725a (öp. Wrede järel).

On antud ka mõõted: 7 sülda pikk
5 -" - lai,

3 sülda kõrgus kuni katuse alla ja
võlvikust kuni tipuni kelpa kõrgus - 4 sülda.

1736.a. seati kabel korda: saji tehtud

uus kantseel, pingid ja aknad; altarit parandati.

Kuid aastast 1824 pole saha kabelis enam jumalateenistusi peetud, kuna ta jätke oli lagunenud (õp. Schüdlöffel'i teade "Jöel. kroonikas").

Kabeli lagunemisprotsess kestis seniajani, kuni 8 a. eest Haridusministeerium on ehin teinud mõningad parandused, mis juba mainitud - leht 9.

Pilt № 12.

Foto H. Saarmak.

Saha kabel
lõuna-lääne poolt 1934 a.

Wrede on ühelt talumehelt ex traditione kuulnud, et Saha kabel on samal ajal püstitatud kui Kanuti-gildimaja Tallinnas ja Piirita klooster. Talani kaupmehed olnud suures merehädas, (nende seas ka Nicol Tuwe), Tallinna lähedal ja töotanud, sel juhul kui jumal neid merehädast päästas, ehitada kabel emaltpaistva tamme kohale. Nad pääsesidki ning vastavalt oma töötusele raiusid Saha külas tamme maha ja ehitasid sinna St. Nikolai kabeli, kuna nad pääsesid Nikolause päeval *). Niipalju Wrede teateil.

Kuna Saha kabelit mainitakse juba Taani hindamisraamatus (vt. A. Vaga „Eesti kunsti ajalugu“ lhx 182), siis peaks Saha kabel püstitatud olema hiljemalt 13. saj. keskel. Kabeli hästiarenenud varagooti valmikõne nääkirvat selle vastu A. Vaga arvates. Nähtavasti olla kabel oma praeguse arhitektuuri-

*) See lugu on nähtavasti Prangli kabeli tekkimiskoo teisend.

lise ilme saanud ca 14. saj. keskpaiku, aretleidnud põhjalikul ümberhitusel, milleks on saadud mõjutusi Padise kloostri kirikult (ehit. 1320-1325), kui vanimalt varasasti kirikult eestis.

Randvere kabel õnnistati sisse a. 1852 õp. G.H. Schüdlöffeli poolt. 1882 laskis õp. P. Lappenowe Randvere kabeli siseukse ümber ehitada ja väikes torni peale ehitada. 1901. a. ja 1904. a. väikes remont (uus katus). 1934. a. tehti uus sindlikatus, kuid trädapärane väline remont on tegemata; ilmneb lagunemistunnuseid. Seinad paekivist.

Pühendatud on:

- Jõelähtme kirik - Maarjale (vanemal kirikul pitsateil kujutati Maarjalt lapsuga).
- Saha kabel - Pühale Nikolausele.
- Prangli - " - " - Laurentiusele.
- Randvere - " - " - Peetrile.

II Küsimus.

Millal ja mis materjalist on valmistatud kiriku ja kabelite altari (või altarid, kui veel vanu tarvitamata olemas)?

Millest on altari laud või alus (resp. kas ei ole keskaegset altariikivi, millel ristid nurkadel või keskel)?

Vastused.

Jõelähtme kiriku altari on pärit aastast 1670., mil parun Fabian v. Fersen kinkis praegu osaliselt säilinud altariilustuse (vt. Hrade kirikuraamat - lhk ⁶ ~~4~~). Tõllal oli altari kividest müüritud. 1861 a. õp. W. Fr. Kentmanni ajal saab altari praeguse kuju: täielikult puumaterjal. Altarilaud on puust.

Pirangi kabeli praegune altari on pärit a. 1860, mil saare omanik Edmund Girard de Soucanton lasi kabeli sisemuse ümendada. Altari on täielikult puust.

Randvere uus altari on pärit a. 1882, mil õp. P. Loppenove lasi kabeli sise-

muse ümber ehitada. Altar on täiesti puust.

Saha kabeli idarõlvikus on säilinud ainult paekivist müüritud altarilaud, mida mainib ka Wrede oma kirikuraamatus (lhx 88), andes ka mõõted:

2	künnart (ell) lai	
2	- " -	kõrge
3	- " -	pitk

A. Waga' järelle (vt. "Eestikunsti ajalugu" lhx 186) võib see altarilaud olla pärit vcl 13. sajandist, ainsa püsima jäänud näitena esindades vanimat kristlikku altaritüüpi Baltimail *).

* Hea foto Saha kabeli altarilaudast leidub "Eesti kunsti ajaloo" lhx 187, pildistus № 90; mm endal foto chaõnnestlus.

III Küsimus.

Mida kujutab altari pilt, kelle töö ta on ja mis aastast?

Küsi altaris mitu pilti ja rikerdu- sed on, siis kõik täielikult kirjeldada!

Vastused.

Jõelähtme kiriku praegune altari- pilt kujutab Jeisust ristil. Keha pikk ja kõhn. Käed moodustavad rinnaga ca 150° nurga. Vasak jalg (vaatija seisukohalt) parema jala peal. Jalgad lühisest naelast ja mõlemad käed naeltest läbistatud.

Pilt № 13. Foto Artur Lestak, Raasikul.

Jõelähtme kiriku altar 1934a.

Narva aukudest
imbuda verd.
Muid isikuid
risti juures pole.
Risti alusesse
on löödud
talou. Lemalt
paistab linn.

Pilt on maa-
lija A. Sprengeli
töö Tallinnast
aastast 1889;
kirikusse üles
pandud
1890. a. õp. P.

Ⓟ ajal (allikas)

Jõelähtme kiriku
vana altarpilt
vedeleb 1890. aas-
tast altari taga
kõrgel telisqu-
tel. Pilt oli

Pilt №14. Foto H. Saarmax.

Jõelähtme kiriku
altari praeguse õpetaja
E. Peterson'iga 1934. a.

(segavanki mõjuvad süra
altarit ümbritsevad
vanikud).

Ⓟ (vt. Tagasivaade Jõelähtme kog.
"möödalainud aegade peale"
- O. Tomberg 1912. v.
lhx 27.

(allikas)

räga tolmunud.
 Pihhastasin teda
 petroleumiaga.
 Vanal altari-
 pil-
 dil on jeesus
 täidlaste
 vormidega, rist-
 til kõlmas.
 Käed moodusta-
 rad rinnaga
 ca 120° nurga.

Pilt №15. Oma foto.
 Jõelähtme kiriku
 vana altari-
 pilt.

Parema jalga (vaat-
 leja seisukohalt)

vasaku jala peal. jalad ühest naelast
 ja mõlemad käed naeltest läbistatud.
 Aukudest rüüseb verd. Nürite ümber nätt
 sõlmitud, mille üks ots lotendab vahalt
 vasakul pool (vaatleja seisuk.). Pea on
 langenud vasakule õhale. turmedate juuste
 ümber päikese kuldkiivri kroon. Täga-
 faonil tumedad pilved ja kitsas kuu-
 sirp. - Risti all seisavad 2 noort naist,
 samuti täidlaste nägudega, püsti, kuivad.
 Parempoolel käed ristil rinnal, vasempool

missugene arv?

vt. küsimus nr 4. - leht 39.

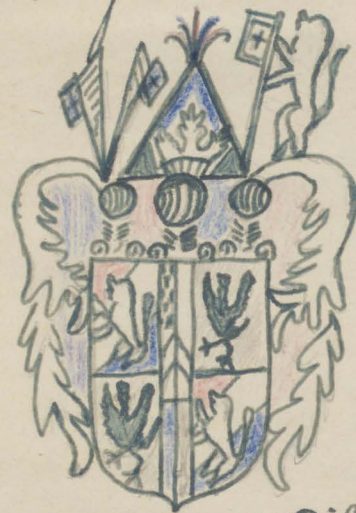
Kelle vappid?

vt. leht 34. märkus.

el - üks nävi näha, mis üle rinna, et
hoida rätsti langemast.

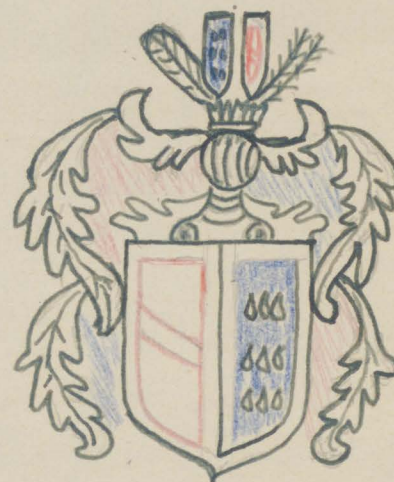
Autorit ei tea. Pärit 18. sajandist (pildil
aastarv).

Jõelähtme kiriku altarilaud moodus-
tab 4-nurkse ristküliku. Altarilana taga-
mistelt nurkadelt tõuseb üles 2 nelja-
nurget sarnast. Kummagi samba
eri küljel on vapp:

(vasemal)

Pilt nr 16.

(paremal)

Altaripildi kohal muutuivad kandi-
lised sambad spiraalikujujulisteks, mis pealt
kaunistatud puunikerkustega (viina-
maja kobarate ja lehtedega).

Altarilana tagaküljelt tõuseb sein,
millesse raamitud altaripilt ring ääres
ümberviingi kavratud puunikerdu-

sed 4 evangelisti ja jesusu kujudega:
vasakul all: Lukkas (närijapeaga),
paremal all: Johannes (katka kujuga),
vasakul ülal: Markus (lõviga),
paremal ülal: Matteus (ingliga),
keskel ülal: Jeesus, käes pühik rist.
Nikerduste värvid on kuld ja must.
Muu osa altariist: kahvatu puum.

Juba Wrede ajal oli jõelähtme
kirik altaril umbes sama kuju, mis
praegugi. Ta oli kivest müüritud (vt. Taede
kirikulaamat - lhx6, §7); altaril seisis
suur kõrge kilp (der Schild) punikerda-
ja poolt väija löötatud ja ülemaalitud
igatsuga värvidega; kilbi seest oli pilt
Anno 1710 tolle aja vaenlaste poolt
ära rüüdnud. Altari peal seisis Kristus
rõdulipuga ja selle all kirjutatud:
Ich bin die Auferstehung und das Leben.
Joh. XI. 25. *)

Ühel sambal, paremal pool oli Ferreni
vapp ja selle all kirjutatud:
Hr: Fabian von Ferren Anno 1670

*) See kiri leidub praegugi samal kohal, kui-
gi mõnede väikeste erinevustega. A. Kurk.

Teisel sambal, pakemal pool oli vapp
hüppava lõviga^{*)}; selle all kiri:

Fr: Sabine Elisabeth von Westerhagen.

Altari es tahuleil oli poolringis ma-
litud: sääduse laegas, kaks keelubit,
leivalaud, suitsetamise altar (lhx 7).
Wrede kiriku
raamat "

PRANGLI kabeli altari pilt kujutab
Jeesust aitamas Petrust, kes poolelõu mere-
roogudesse rajund; eemal paistab
paat kaluritega. Jeesusel on roosa-
kas-puuvõu rüü, mille üle, rinnal, on
kuldpuusiga kinnitatud sinine rüü.
Pea ümber valgusvõru. (See pilt on
kuivitatav, kuna ta lähedalt laudeldes
näib vähem kui kaugelt vaadeldes).

Pildi autor on teadmata, igatahes te-
ma nimetähed on "C. W.", ja aastast
1857, - nagu pildi kirjast nähtub.

Mõned arvavad, nagu vallasekretär

*) Praegu on ka sambail & vappi (vt.
joon. № 16), kas nad aga Wrede mainitud
vapid on, - raske öelda, sest kiri puudub.

Havvy fõrmanne teadustas, et käesolev
 maal olevat prof. J. Köleri oma, mis
 näib kunstnik G. Mootse' arvates ebatõe-
 näolike, kuna püüdnud andmed, et
 prof. J. Köler oleks kunagi maalitud sella-
 se töö ja pööleki, mis tähendavad siis
 pildil need tähed "C. W. 1857". See näib
 pigemini olevat mõne Balti kunstniku
 keskpärane maal.

inglisaarte kirik.

Pilt №17.

"Esto-foto", Viru 5, Tallinn.

Prangli kabeli altar (1934).

Esto-foto
 Viru 5

Käesoleva altaripeildi eelkäija altaripeilt on väike (50x10 cm), ripub lõunapoolsel seinal. Pole mingit kirja. Nähtavasti mõni koopia J. Mootse arvates. Kujutab Jeesust laua taga õnnistamas leiba, peaümber valgusekroon. Pikad šataäh, juuksed, lõuashape, nägu kõhn, punane rinn musta kumega.

Prangli kabeli altari on lihtne, kuid nägus: altariülaualt tõusevad üles 4 lihtsat veelget puusambakest ja lihtsad viiner-rikerdused äärtel. Salmoraste otstel üleval kuldrikerdused.

SÄHA kabeli altarist on, nagu öeldud, ainult kivialus säilinud.

Õp. Tude ajal (vt. Tude kirikuskaamat - lk 88-89) oli altariil laudadele maalitud pilt, mis rääkis põlvkõne kirikust sinna oli toodud.

RANDVERE kabeli altaripeidil on sama motiiv, mis Prangli kabeli peidilgi: Jeesus kaldal, tema ligil al Peetrus, pooleldi vas, küed sirutatud

Jesusse poole,
seemal paat
kalvittega.

Maalija: v. Zoeg-
Manteluffel;
annetanud
Mihkli talu pere-
mees Karl Neemu
1872 a.

Altar on võrd-
lemisi lihtne,
kuid maitsekas.
Ülalpool altari-
pilti on Δ -nurk-
ne kujund puust,
mille keskel
puust lõigatud
kuldkiivete kimp,
ristiga. Häntel tpu-
sevad üles 2 peeni-
kest 4-kandilist
sammast. Värvid:
pruun, sinine.

Pilt № 18.

Randvere kabeli
altaripilt.

(Pildi all on näha
kiri annetaja nimega).

IV KÜSIMUS.

Missugused kirjad leiduvad altari,
altari pildil, altari vörel, ja mis
aastast, kui kiru ise ei ütle?

Vastused.

JÕELAHTME kiriku altari leidub
2 kirja:

1) ülal, puustrikerdatud krüstuse
kuju all on kilbkujuline plaat, millel
sõnad (gooti trükk tähed):

Ieh birv
die Auferste
hung undt das
lebeu. ioh: am

II. CAPITEL

(Hrude mainib seda ka oma kirikuraa-
matus, nagu juba ülpool 33. lehel
tähendatakse, knigi väikeste väinuvastega.)

Täht. : 1725. af. oli see kiru olemas.

2) altari pildi all on 4-nurkeliis-
te sammaste vahel lause (goothi
trükk tähed):

Pea kinni, mis jul on,
et ükski ei saa jüra krooni
võtta. Ilm. n. 3, 11.

24. XII 1929. a.

Altaripildil, ülemisse ristipõikmussel
löödud paberlehel on heebrea, kreeka
ja ladina keeles tuntud laus:

(Heebrea keelset silm ei seletand),

ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.

JESVS NAZARENVS

REX JVDÆRVN

(Altaripildil, all:) A. Sprengel, Reval 1889.

Taval altaripildil on altärel kiri
olnud, kuid nüüd on juba nii kustunud,
et vast aastarvu 17(2)8 võib ära tunda.
Numbrid 17.8 on võrdlemisi selged, küm-
neline number "2" on kahtasem, kuid
tõenäoline, sest 17.8e märkib oma kiriku-
raamatus lkk. 7, et altarpilt rüdi 1710.
a. vaenlaste poolt ära, ja siis on loomulik,
et oli nut pilti väja. Kahjuks ei leidu küll
tema kirikuraamatus Märget selle pildi
kohta. — Altarivõrel kirjed puuduvad.

PRANGLI kabeli altaril kirjad pnu-
duvad. Altaripildil, all, on tähed
C. W. 1857.

SAHA kabeli kiviaaltaril kirjad pnu-
duvad. RANDVERE kabeli altaripildil all on
gaasitrükktahis kiri:
Ära karda mitte, sest aiaft pead ja inni-
mesfi püüdma.

Luk. 5, 10. Joh. 21, 1-13.

Jumma armus ning armja Kabbeli illuks,
Jowis fedda altaripildil /
Mihkli perremes Karl Neem. 1872.

- " -

*) Aegteksti ridadehed olen siin märkinud
1/2 märkega.

diiline kivi

vt. käsikiri №6 - leht 44.

~~diiline kivi~~ allisa järel?

V. (vt. "Laulud Prangli saare unendatud Lantsa kabeli
50-aastase juubeli-päeval ..." - O. Tomberg 1910. - lk 13.

V. KÜSIMUS.

Mis materjalist on kantsel või kantslid (kui neid mitu on) ja mis aastast nad on?

Vastused.

Jöelähtme kiviku kantsel on puust, aastast 1639, annetatud Reinhold von Dreyer'i ja tema abikaasa Bileken von Embsinghoff'i poolt, nagu kivi kantsli uksele näitab. (M. K. K.)

Prangli kabelis on 2 kantslit, lihtsad, laudadest kokkulöödud, pärit a. 1860, annetatud saare omaniku Edmund Girard'i poolt. V

Saha kabelis pole kantslit. Vreide ajal (tema kivikuandumat lhx 88-89) oli seal küll veel laudadest kokkulöödud kantsel; 1736. a. tegi õp. G. G. Strenge' uue kantsli, aga juba 1824. a. olu kabel niivõrt lagunenud, et seal enam ei jätlustatud (vt. jöel. k. kroonika, õp. G. H. Schüdlöffel).

Randvere kabelis on 2 kantslit, õige lihtsad, 4-nurgelised laudkastid, spundiga. Pärit rististe kabeli valmistamisajast (1852. a.)

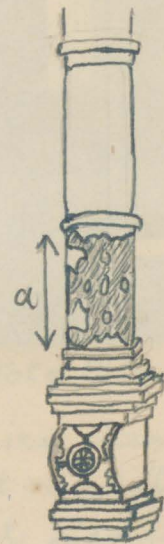
VI küsimus.

Missugused pildid, kujud resp. nikerdused ja kirjad leiduvad kantslil ning kantslil katusel ja missugused värvid esinevad?

Vastused.

Praequ enam märkeid pilte ega kujuid. Jõelähtme kiriku kantslil ei leida, küll aga mõned lihtsantöid äärenikerdused (joon. №19).

Viie ajal lohid Lutheri ja Melanctoni portreed maalitud kantslil ukse peale (LHK 7, 58). Väijaspööt oli kantslil mõne aplostli kujuga kaunistatud.

Pilt №19. Jõelähtme kiriku kantslil äärenikerdused.

Värvilt on
kantsel praeg-
u (1935. a) ka-
raturuum.

Praegu
kantsli äärel,
kantsli uksele
ja kantsli
katuse ää-
rel leiduvad
kirjad on
kja Wrede
ära toonud
omva kiriku-
raamatus
(LHK 7, § 8)
See on
selge nende
raama pärit-
olu, (vähemalt
ajast enne
a. 1725).

Pilt № 20. Foto H. Saarmak.

Jõelähtme kiriku sisemus
altari poolt vaadatult.
Paremal pool pildil
kantsel.
(segavana mõjuvad
kantsli ümber ja mujale
riputatud valnikud).

Kantsli nuse üle seisavad sõnad
gooti trükk tähis:

A ÷ 639. den 27 Maj hat d. wol Ed
le veft v. Manhä. Reinhold v. Dreijer wie
auch d: Edle. Ehr. u: tugends: Fr: Bilcken v: Em
bfinghoff. diese Kantsel zur Ehr Gottes verehrt
Lasfen. u. ansetzen

Wrede juures on see tekst väikese erinevus-
tega ja ilma reajaotusega.

Kantsli äärel, piki ülemist äärt, sei-
savad gootitrükk tähis sõnad:
Matth: Kommet her zu mir alle die ihr mühe-
felig und beladen seid, ich wil euch er-
quicken. Kommet her Kinder, höret mir
zu, ich wil euch die Furcht des Herren
lehren.

(Wrede juures esineb see ka väikese
erinevuse, õigekeluse parandustega).

Ümberlingi kantsli katuse äärel
on kiri, mis ka Wrede juures
täpselt toodud, aga gooti kirjas:

(ladina tähed, suured):

R V H F E G E T R O S T , S C H O N E N I C H T ,
E R H E B E D E I N E S T I M M E W I E E I N E
P O S A K N E , V N D V E R K V N D I G E M E I N E M
V O L C K I H R V B E R T R E T E N . E S A I : 5 8 . 1 .

Peale selle leidub kantsele puldi puna-
sel rindkattel tixitud kuldkiril ladina täh-
tedega:

L O O M U L L E , J U M A L , P U H A S S Ü D A .

Prangli kabeli kantseleil pole mingid
nirkedusi, pilte, kujurid ega kirjus.
Madala, lõunastina ääres oreliga kokku-
ehitatud kantsele puldiriidel on tixitud:

Halleluja. ^{hüütke} Jumalat:

tema pühvas paigas)
Taw. 150. laul. 1. jalm
1910.

Saha kabelis prundub kantsele.

Randvere ^{kabeli} kantseleil on ilma igasugu-
se ilustusega 4-nurgelised kastid puidiga.

Ka püldirüüdel pole sirja, ainult tikitud rist.

VIII küsimus.

Mis materjalist, mis ajast ja missuguste kujutuste ning kirjadega on ristimiskastjad ehk vaagnad? Mitu neid on? Kas leidub veel kuski katolikuvaegne ristimiskivi?

Vastused.

Jöelähtme kirikul on 2 ristimisvaagnat:

1). Üks kõbel, kuid ilma proovita, ristimisvaagen, mis praegu tarvitusel, raudil tumberõingi gooti-trükikirjas.

Pilt № 21.
Jöelähtme
kiriku ristimis-
vaagen.

Laske need lapfohesjed minna juure tulla, sest rüügguste pävalt on jummalat rüü.

Vaagna põhja on graveeritud pilt: Ristija Johannes ristib Jeesust; ingel lapselaga Jeesuse kõrval.

Vaagna põhja alumisel küljel on graveeritud: Jöelähtme kirik 1877.

2). Peale selle leidus veel üks mitte-
tarvitatar suurem ristimisvaagen
tinast, ileni mustunud. Tähted sees-
pool äärel:

ZL + ZL

(Seda tina-ristimisvaagnat mainis ka
1900. a. 5. ja 6. augustil praostivisitat si-
ooniga koos tehtud inventarimistik).

Randvere kabelil on 1 hõberistimis-
vaagen, ilma proovita, randiümber gooti
trüükikirjas:

Kes usub, ja kedda ristitakse,
peab õnneks jama: Markusse
Peatük 16, 166.

(rahel on ristimärk)

Raagna põhjas on laialilastatud tinda-
dega kotka kujer, mille ümber hajuval
külaed.

Põhja alumisel küljel graveeritud:

Randvere kirik 1877.

Katolikuaegset ristimiskivi ei tead-
nud enam keegi näidata.

VIII küsimus.

Mis materjalist, ajast ja missuguse kirjaga on kroonlühtrid ja lühtrid ning mitu neid on?

NB! Iga asja kohta, nagu kantsel, altari, kroonlühtrid, kivid, kellad j. r. e. teatada võimalikult ka annetaja isik, annetuse aeg ja kelle valmistatud on asi!

Vastused.

JÕELAHTME kirikus on kogusaimes 7 kroonlühtrit:

1). Neist suurim (vt. ^{pilt №20} pilt) on pealöövis kantselil es, valgevast, 36 lammaga; gooti trükkkirjas on graveeritud märke: Sophie Loppenowe d. 25. April 1864 und 1881. Christus ist mein Leben, Sterben, mein Gewinn +

(öp. P. Loppenow^{on} selle kroonlühtri oma Iabikaasa Sophie surmapäeva ja oma tütre, ^{Sophie} Keeripäeva mälestuseks 1881 (a. a. v.) ^{annetanud})

Teised kroonlühtrid on vähemad: 2). Altari kohal, valgevast, kiri:

(allikas)

Vt "Tagarivaade jõel. kog. mõõdalüümisega ja "peale" - O. Tomberg 1912 - lk 27.

Joellehtme kogodus Luteruse 400=
 fündimise päeva mälestuseks /
 ja Jumala auuks
 29 mal Oktobril 1883. /

3). orelipool, pealöövis, valgevasest,
 kivi:

Joellehtme kogodus Keisri Aleksander III
 kroonimise mälestuseks /
 ja Jumala auuks. Aastal 1883. /

4). altaripool lõunakaares olevas külj-
 löövis, valgevasest, kivi:

Joellehtme kogodus Keisri Aleksander III
 kroonimise mälestuseks /
 ja Jumala auuks. Aastal 1883. /

5). altaripool põhjakaares olevas külj-
 löövis, valgevasest, kivi:

Joellehtme kogodus Luteruse 400=
 fündimise päeva mälestuseks /
 ja Jumala auuks 29 mal Oktobril
 1883. /

6). orelipool põhjakaares olevas külglöövis, valgevast, 14 karru; kroonit ümber süfrite ladinatähtedega:

GVRGEN } LAMBALEA VON ZAV
HANS } NIA KILLA HABEN DISE KRON
MIECK } GOT ZV EREN VNT IREN VADER
ANDRES } ZVM EWIGEN GEDECHNIS IN DISE
MARIEN KYRCHE VERERET
ANNO 1651.

Wrede kirikuraamatus on sellest kroonlühtrist juttu lrx. 33-40 ulatuses IV. peatükis, -punkt 9. all. Seal on tekst lära toodud parandatult, kusjuures LAMBALEIA'st on saanud „Lambalika“.*)

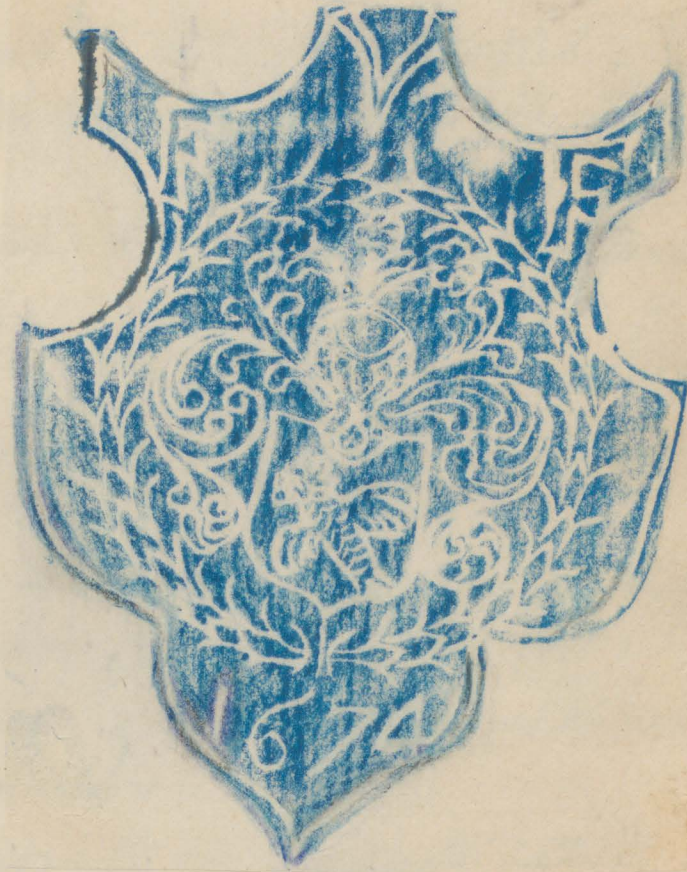
7). oreli pool lõunakaares olevas külglöövis, valgevast, ei mingit kirja (1900. a. inventarimistikus leidub).

1900. a. inventarimistikus leidub veel 2 kipskroonlühtrit, mis aga nänd puuduvad.

*D. Praegu on Saunja külas, jõelähtme kihelkonnas küllalt „Lammas“-nimelisi isikuid, kellest osa on muutnud oma nime.

Lühtrid föelähtme kirikus:

1). 2 suurt
höbelühtrit
(vt. joon N° 14.)
sõõrikujuliste
alustega,
altari laual.
Mõlemad ühe-
sugused.

Kõrimalgi on
keskosa külge
kinnitatud
kilp annetaja
F. v. Fersen'i

vapiga (vt. kõr-
valdlev kruit-
koopia - joon N° 22),
mille ülemisel osal on tähed:

Pilt N° 22.

Kruitkoopia kahel höbelüht-
ril leiduvas F. v. Fersen'i
vapist.

F V F

- ja kilbi alumisel osal arv:

1674

(Hrede mainib neid lühtreid IV peatükis, punkt 8. ^{das})

2). 2 altariiseina külge kinnitatud 3-harulist kullatud lühtrit, kirjad püüdurad.

3). 2 uut 3-harulist hõbelühtrit altariilaul, kirjad püüdurad.

PRANGLI kabelis on kroonlühtreid 4:

1). 24-haruline valgevarest kroonlühter altariies; kiri ümber krooni: (vt. joon.)

Jumala auks ja Pranglisaare kiriku iluks 22 sel Webruaril 1887.

(õp. P. Lopenovelt korjanduste läbi).

2). 2 kune-harulist kroonlühtrit klaasist, kiri püüdurad.

3). 1 kune-haruline kullatud kips-kroonlühter - lühtri krooni teravikul küljes ripub plekk plaat kuldkirjaga kabeli pool:

aj. ühel pool:

Jacob Martenjohn
1800.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

1). teisel pool:

Schiffs und Waare
Retter.

Prangli kabelis lühtreid:

1). 2 3-haruga nöbelühtrit. Pealkiri
pundub. Põhjas kullasepa märgid:

МОСКВА

Ф.Н. СЕРЕБ. АГО.

САМАНТОВСКАГО

2). 2 üheharulist kullatud punkännelajalga.

RANDVERE kabelis on kroonlüht-
reid 2:

1). Altari ees 24-haruline valgevasest
kroonlühter; kiri:

Jumala auks ja Randvere kiriku
iluks 14 mal Detsembril 1886 *

(õp. P. Koppinove ajal rajanduse teel).

2). Orali ees vaskratta kujuline kroon-
lühter, mille ümber kinnitatud 8 künkla-
haru (1 niist katki). Kiri pundub.

- umbes selle kujuline, alt raadates.

Lühtrid Randvere kabelis: ainult 4 liht-
sat klauslühtrit altavilanal.

Wrede ajal (vt. Wrede kirikuraamat IV peat.
punkt 1.) oli jõelähtne kirikus veel 2 kõrbe-
lühtrit; mõlema alla oli kirjutatud:

Fabian von Fersen, Freyherr, Königlich
Rath, Feldmarschall und general Gouverneur
über Schonen.

Kaalusid 1/2 loodi.

IX küsimus.

Mis materjalist, ajast ja mis
kirjadega on kavikald, kannud,
pateenid, kutsifiksid ja muud
kirikuriistad ja paljusid on?

Vastused.

FÖELAH'TME kirikus:

A. Karikaid pateenidega on 2:

1). Hõbekarikas, seestpoolt kullatud.

Keskosas tähed ümberingis kandel:

I E H S V S

üleval ümber karika kiri:

Reinhold • Johan • Von • Ferfen.
Freiherr • V. Obrister • über das
Westerbottische Regiment * Anna
Sophia • Von • Ungern • Sternberg.
Freiherrin • Von • Püchel *

Selle kirja all rapp ja aastarw = 1693 =

= 1693 =

Pilt № 23.

läbijoostatud.

Põhja all kiri:

Der - K. wieget mit Teller 42 loodt.

jalg on söörikujuline.

Selle karika juurde kuulub kõbe-
pateen. seespool äärel kiri poolkaarus:
R. F. V. F. ☼ A. S. V. V. S

Need on samade annetajate, kes karikagi
annetasid, nimetähed:

Reinhold Johan Von Fersen (= R. F. V. F.)

ja
Aнна Sophia Von Ungern Sternberg (A. S. V. V. S)

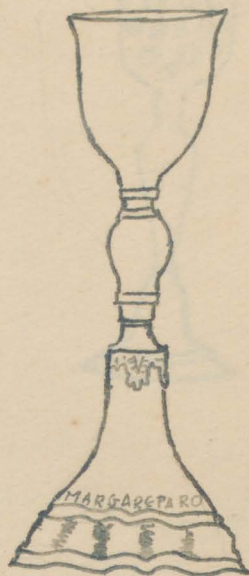
Samas on ka märk: ☩

Sellest karikast ja pateenist näägib
Vrude kirikuraamatu IV peat. punkt 4.

2). Hõbekarikas, seest kullatud. Jalg on ämmarguse kujuga, kuid alumine ääre on laipeline.

Alumise ääre peal ümberviigi kiri*):

DIESES · VMBMACHEN ·
LASSEN · GEORG · IOHANN ·
STACKELBERG · VND ·
MARGARETA · ROSEN ·
DEN · 14 · MAÏ · 1726 ·

Selle karikajuurde kuulub hõbepateen, pealt kullatud.

Allpool kiri:

WOLTER · STACKELBERCH · HELENA ·
V · LIEWEN · HALLINAP · D · 24 · MAÏ ·
A · D · 1689 ·

Seespool - märk:

Viide kirikuraamat mainib seda hõbekarikat ja pateeni IV peatükis - punkt 17.

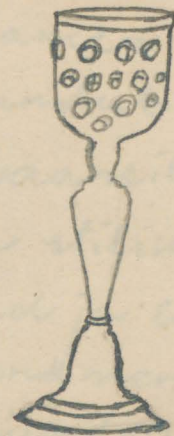
*) Ladina suv "N" - täht on järjekindlalt tarvitatud selles kirjas teisiti kirjutatult: "N"

Pilt № 25.

Hõbekarikas aastast 1726.

B. Jema pateenideta karikaid on 2 :

1). Hõbekarik, seest-
poolt ja väljaspoolt
kullatud. Välimine
pool kaetud paljude
väikeste kivikeste ja
klaaspartreudega, mis
kujutavad hobuseid, koe-
riid, lõvisid, paloverändurit
ingliseega, noori nais-
näguid ja isegi rist
Lufterit ja Zwinglit.

Muist

Piet № 26.
Hõbekarik aastast 1780.

Need klaastüklid on kullatud hõbe-
raamikeste sisse kinnitatud.

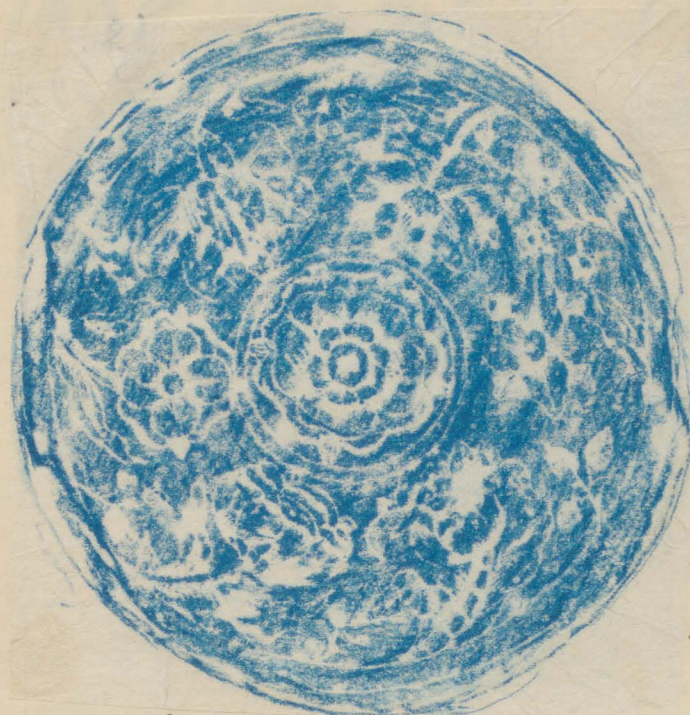
Jala siseküljel on kiri.

S: E: von Benckendorff :
1780: Geborene: von Löwenstern.

2). Väike üleri hõbedane karik,
kaigete tarvis; kivi püüdis
(1900. a. inventuurimestikus leidub).

C. Oblaatide toose-l:

1). kõbedast, kaanel graveeritud lihtsaid ilustusi. Kiri pundub.

Kaanelilustusiks on stiliseeritud õied ja lehed ornamendiks kujundatud (vt. kõhvaoler kriitkoopia - joon 27).
(1900. a. inventuurnimestikus leidub).

Pilt № 27. Kriitkoopia.

2). kõbedast, seestpoolt kullatud, kaas ja põhi pärlmuttkiist, mis ornamentidega kaunistatud:

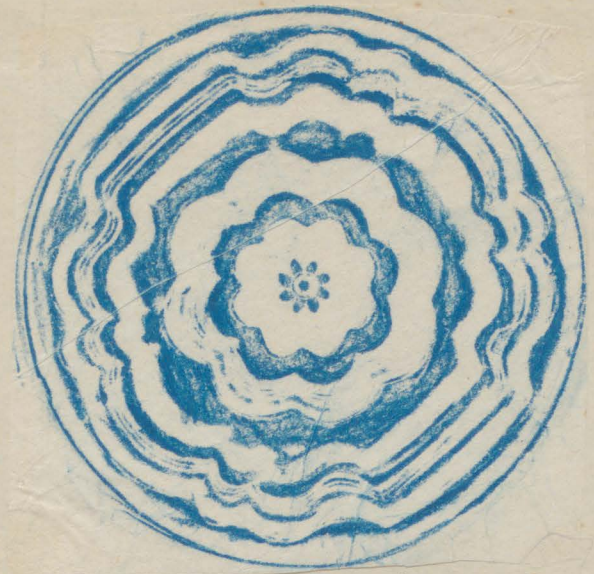
- a). kaas (vt. kriitkoopia - joon. № 28)
 - b). põhi (— — — — — № 29)
- Kiri pundub.

(1900. a. inventuurnimestikus leidub).

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Pilt № 28 kruitkoopia.

Pilt № 29. kruitkoopia.

D. Veinikanne - 2, ühesugused:
höbedast, sest kullatud. Välisküljel
rummalgi xiri:

Eigenthum
Der

Marien Kirche
zu Feglecht
L 11865.

Põhjas kullasepa märke:
AK 186 P 63.

E. Krutsifikse - 1,-
altarilaul, lihtne, vasest, hõbeta-
tud raudristiga, jeesuse jalad kõrvu-
ti, mitte teineteise peal, tähted: INRI.

PRANGLI kabelis:

1). Veirikann altarilaul, hõbe, seest kulla-
tud, alus ringikujuline (vt. joon.?)
jala peal kiri:

Prangli faare kirik 1877.

(õp. P. Loppow'e' korjandusest muetsetud).

2). Hõbekrutsifiks altarilaul, kullatud
jeesuse kujuga. Kivi püündub. jeesusel jalad kõrvu.
Põhjas kullasüpa märged:

Henniger

Ristil: INRI

3). 6 uut lihtsat klaarvaani.

4). Lõunapoolsel seinal ripub
õige vanha puust krutsifiks
(vt. joon. ^{platt} N° 30). Must puuist, valge
puust jeesuse kujuga, mustad juuksed
ja habe ulatub kahes salskus rinnuni.
Käed moodustavad kehaga 90° nurga.

Alumine kehaosa
on ebaloomulikult
lühike, võrreldes üle-
mise kehaosaga.

Kuju all madu,
mas all kolp kahe
sääreluga.

valgel püütahvil kiri:
JESUS NAZARENVS
REX JUDECORVM.

Pilt №30. Oma foto.

Vanaaegne
puukruusifiks.
Prangli kabeli
seinale.

5). Kellavaras, millel
kell püündub; 2 m.
pikk puukapp, mille
otsa on kinditatud
papist kotike.

Kotike on kaetud
musta sametiga, mil-
lesse on kardnöödiga
tixitud annetaja
vapp (vt. joon №31) ja
aast:

ANNO 1752.

Pilt №31.

Annetaja monogramm
(g.f.s.) Prangli kabelis
kellavarre kotikesel.

(mis andmiskil)
Mina oletus, mis näib tõenäoline,
arvesse võttes monogrammi tähti
G. J. S (= Georg Joh. Stackelberg)
ja annetusajaga.

See on vist Haljawa mõisa parun
Georg Johann Stackelberg'i annetus,
sest ta lasis 1748 a. kolmanda
Prangi kabeli ehitada, ja rapil too-
dud monogrammis võib eraldada
tähti: G. J. S.

RANDVERE kabelis:

1). Armulane viini kann, hõbe, kivi
jalal:

Randvere kirik 1877.

(õp. P. Loppenove' korjandusest muetsetud).
2). Puudlusega hõbetatud kruusifiks.

Peale ülalmainitute leidus Wrede
ajal, (vt. Wrede kirikuraamat, IV peatükk,
5. punkt), põelähtme kirikus veel muu-
sels 1 hõbe karik, seest- ja väljapoolest
kullatud, keskel tähed:

Jesus

(ja selle üle:) **M Jesus**

(selle all:) **Maria. BEL**

4-nurksel jalal vanas mungakirjas:
tuue, Woldemerson un sin Bus urowe.

siinjures oli üks tröbe kullatud
pateen. Wrede arwab, et see karikas
tröib väga vana olla, vähemalt katoli-
ku ajast, mis järgnevat vanast mung-
kirjast ja pedelikirjast „Jesus Maria“.

Wrede ajab oli veel, (vt. samas punkt 6)
üks tröbe samuti seest ja väljast kullatud
karikas, tähtedega mungakirjas:

Jesus
maria

(koos pateeniga).

Siis mainib Wrede veel üht tröbe
kannu, millel kiri (vt. samas punkt 3).

Fabian von Feffen, Freiherr, Kö-
niglicher Rath, Feldmarschall und
general gouverneur über Schonen
1693.

(Selle all:) wiegt 91 Loth.

X küsimus:

Mis materjalist ja ajast, mis kujudega ja kirjofdega on ristpalke (traber), kifs seda polemas? Kas on veel teisi ristpalke olemas?

Vastus:

Ristpalke ei leidunud.

XI küsimus:

Kas on olemas kirikusintes nische ja ja seinakappisid ning millaks neid jatkata vasti on tarvitatud?

Vastused.

Nische ja seinakappe leidsin ainult Saha kabelist.

Kabeliuksest sisse minnes pärempooleks välismüüris on naha nn.

„Kõrvaauk“, (vt. ^{pilt} ~~foto~~ № 32), kuhu

pilt № 32. Oma foto.

Saha kabeli kääripoolne sissekäik ja aukuud välismüüris.

asetati vanasti raha, mis pidi õnnis-
tuseks olema annetajale.

Kabeliuksest vaasakut nätt on
näha välismüüvis veel 3 pealun
auku, kuhu asetatud vanasti kal-
mister rüüstajate pealund (vt. ^{pilt № 39} ~~joon~~).
- kohaliku talunikku August Vain'u
(42 a. vana) andmisel, kefle isa oli
veel näinud pealun tükk nois augs.
Vanasti olnud näha seal ka nina-
aremeid.

Kabeli sisemuses, seintes on näha
veel riske, suuri ja pisukesti seinä-
õõnsusi, mida kasutati vanasti
virst kivikiviüstade panipaiguks,
kuna on näha isegi veel korkse.

XII küsimus.

Missuguste kujutuste ja kirjadega on hauakivid ehk haanad, salvrõ-
fagaad ja muud haanamärgid kir-
ikus ja abikirikus?

Vastused.

Gravur pole selles küsimuses mai-
nitud esemeid enam näha põelähtme
kirikus, kuid Wrede ajal (1725a.) oli
põelähtme kirikus veel 7 hauakivi (vt.
Wrede kirikuraamat §10, ltr 8), missugused
olen siinjuures Wrede järel kopeeritud
(vt. joon. №33):

Esimesel hauakivil oli järgmine
kivi:

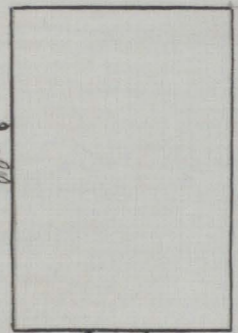
DIESER STEIN VND STETE
GEHÖRET
HINRICH MÖLLER VON NEHAT
VND SINEN SÖHNEN
ARENDT VND IOHANN
VND IHRE ERVEN

Selle kirja all oli kujutatud: pürg, kirves,
haamer, tangid.
Wrede ütles, et see kuulunud endisele

DIESER STEIN VND STETE
GEH ÖRET
HINRICH MÖLLER VON NEHAT
VND SINEN SÖHNEN
ARENDT VND IOHANN
VND IHRE ERVEN

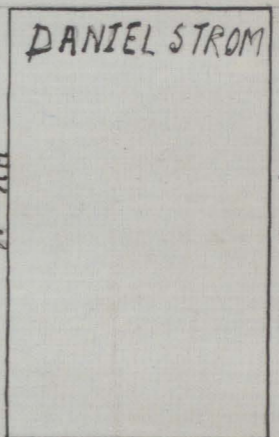

CYTE VND SINEN
ERVEN ANNO 1637

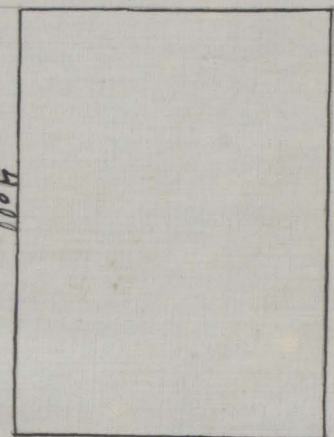
3 ell

2 ell

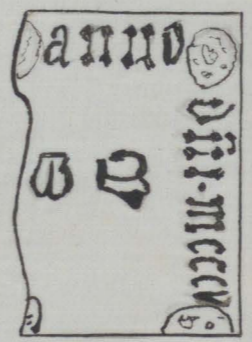
4 1/2 ell

2 1/2 (ell)

4 ell

3 ell

Pilt N° 33. Koopia Hude kirikuraamatust (lht 8). Frana hanakivi.

Nehatu möldrite.

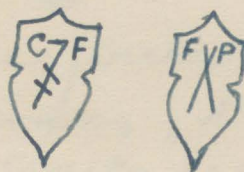
Teisel kivil oli ülaosas kiri:

CVTE VND SINEN
ERVEN ANNO 1631

Kolmandal kivil: ratas, millesse
ümberingi raiutud kiri -

CHRISTOFER FRESEN VND SINEN
FRVEN VND LICHTOTTEPLOGER BEGRAVEN
A^o 94+

Rattas sisemuses kaks kilpi:

Neljandal kivil on antud vaid
mõõted: pikkus - 3 ell

laius - 2 ell

Kivi puudub.

Viiendal kivil ülaosas kiri:

DANIEL STROM

Pikkus: 4 1/2 ell

Laius: 2 1/2 ell

Kuueandal kivil kivi puudub, mõõ-
ted: pikkus 4 ell
laius 3 - 1/2

Seitsmes kivi oli vanim, üks pikikülge oli juba murenenud, nagu Wrede joonisel kõver joon näitab.

Nurkades olid mingid ümmargused ilustused. Ülaosas tähed:

ANNO

Tervet pikikülge pidi ristialla tähed:

D III . MCCC V

Kivi kesosas märgid:

WB

Wrede järelle on näeroleval kivil aastaarvaks "1400" Wrede joonise järelle otsustades paistab mulle see olevat "1305".

Hiljem on õp. P. Loppenove ajal a. 1878 föelähtme kirikule tehtud laudpörand, mis praegu vist varjab noid hauakive.

Ka luukambrisse, mis asub föelähtme kiriku peauksust ca 10 sammu põhjapool, olla endise kirikumehe joh. Seelströmi teatel vanasti maetud, leidunud isegi hana-plaate, mis aga 7-8 aasta eest täits altud

§. vt. Wrede kirikuraamat lhx 4, § 2 sees föelähtme kiriku ehitusaja määramisea.

eivaga ja tehtud uus paeporand.

Saha kabelis on praegu 3
kandakivi seinu ääres üheskõrgutatult
poolküllakil asendis; kabel neist
peendub kirjapind, ühel on õnneks
säilinud. (õp. Wrede kirikuraamat
mainib need 3 kivi ltk 88-89).

Säilinud pinnaga kivi on umbes
1,92 m pikk; 1,43 m lai ja paks 10 cm.³
(Wredel mõõted vastavaat 3 1/4 küünart
kõll/pikk, 2 1/2 küünart lai).

Kivi keskel kiri:

PALLASSE · AN
DRES · SAHLT

PROSA · HANS
1651

Wrede toodud tekst on ebatäpne:
Pallase Hans Sahlhalt. Prosa Hans 1651.

Teistel kahel kivil on laius
peagu sama, kuid ca 1/2 m pikemad.
Wrede ajal oli neil kahel kivil
veel loetavad sõnad:

3. Vt. ka prof. O. Silla kirjutust "Usuteadus-
lises Ajakirjas" N° 1, - 1929a, ltk 51.

max.umber 2

1) ühel kivil, mille pikkus oli Wrede ajal 4 1/2 künnart ja laius 3 künnart^{*)}:

Kerimo Mart und finen Erben,
Anno 1678. Den 3 Martii.

2) Teisel kivil, mille pikkus 3 1/4 künnart Wrede ajal ja laius 2 künnart, oli veel loetava kerkel:

Adra.

Randvere ja Prangli kabeleis selle küsimuse esemefid püüduvad.

XIII küsimus.

Kas on kiriku all vana krypte ja teisi haanakabeleid olemas ja mis on neist teada? Kes on sinna maetud? Missuguseid kirju leidub seal?

Vastused.

See küsimus võiks ainult püüdata-
da jõelähtme kirikut. Usutledes endist kirikumeest Joh. Seeströmi (57. a.) kuulsov-
temalt, et kinnagi olnud kiriku all kelder,
kuhu maetud tähtsamaid inikuid (mõisa-
härrasid jne), mis aga täis aetud hiljem.

*) Wrede mõõted pole täpsed, samu-
ti ta toodud tekstid sisaldavad vigu.

See oleks võimalik, aga igasugused
tõendused pünduvad selle teate tõe-
likkuse kohta.

XIV küsimus.

Mis materjalist, kas vapiga või ilma,
mis pildi ja kirjaga on kirikus, abiki-
rikus, kabeleis leitudvad epitaafid
(kestikeelsed kuni 1861 aastani või võima-
luse korral kuni 1870 a., ladinakeelsed
kõik, muukeelsed kuni 1830 a.)?

Vastused.

Epitaafe jõelähtme kirikus ei leidu,
ainult ligilõunas luukambri leidub sin-
tel terve rida plekk-epitaafe, kuid
kahjuks hilisemast ajast, nii ca 1890a.
pärast, peamiselt saksa keeles.
Eesti keeles näit.:

Siin hingab Jumala rahus
Ihla Burwaldt
wanaks jannud 54 aastad.

Selle all:

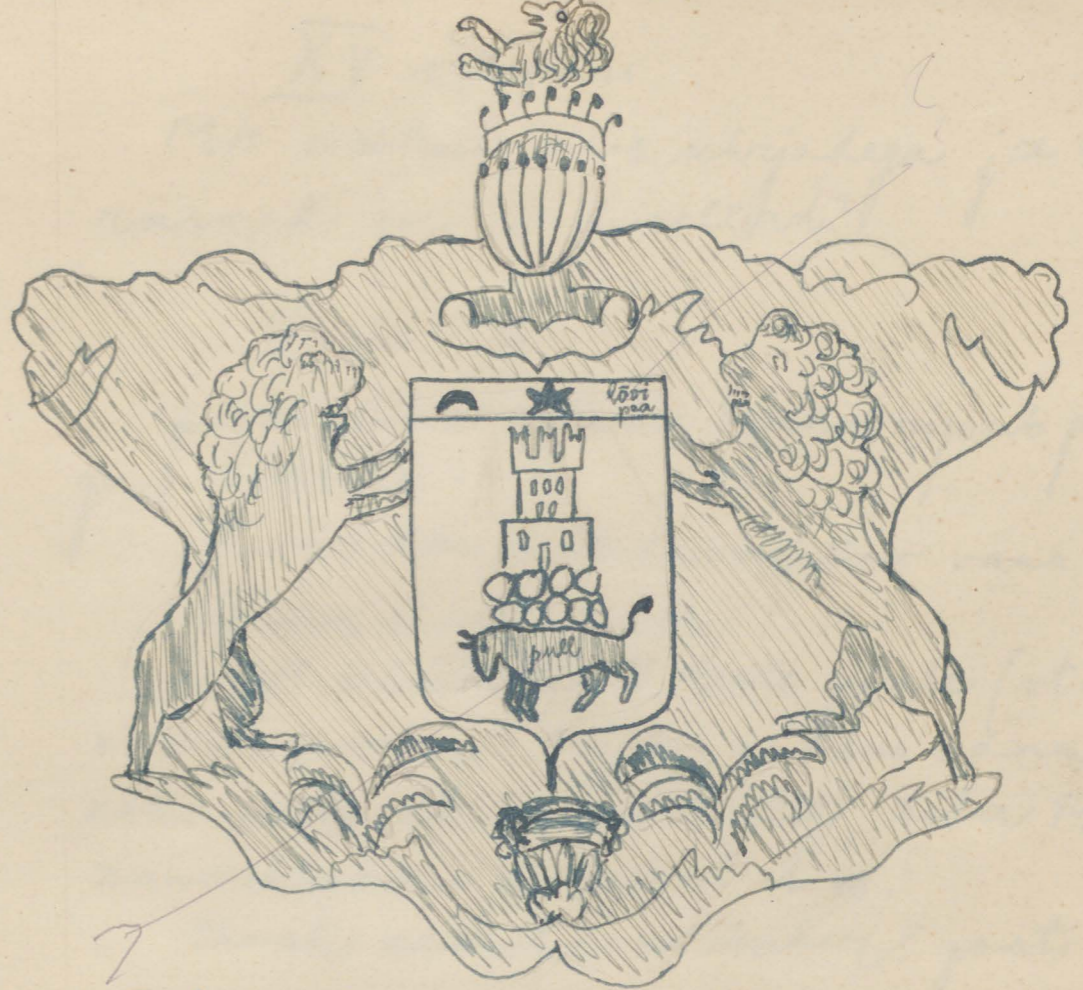
Sinna teed et inni
menne jälle permuks
jaab ja ütled: Tulge tag
gafi ilunnimesse lapfed.
Tav. laul 90,3.

selle all saksa keeles:

Hier ruhet in gott
Fran Aline Blandine
Cäcilie Palm, geb. Muttz
Geb. d. 4. in Mai 1868
 Gest. d. 3. in Aug. 1891.

Alumine salm on läbi roostetanud.

Prangli kabelis on altari poolsele,
põhjapoolsele seinale kinnitatud hügel-
suur parun Edmund Girard de
Soucafonton', omaaegse Prangli saare
omaniku ja kabeli ehituse ja kau-
nistamise finantseerija värviline
puust vapp (pärilt 1860. aastast),
millel on järgmine kujut:

Pilt №34.

Prangli kabeli seinalest hiigel suur
 parun girardi de Soucanton' puust oap.
 Randvere ja Saha kabeleis pun-
 duvad epitalafid.

Ras ned kirjeld on
 loapsil
 Ei, vaid vastarjoomis.

XV küsimus.

Mis aastast, mis kirjadega ja kui rasked on kirikukellad?

Vastused.

Jöelähtme kiriku tornis ripub praegu 2 kella:

1). väiksem mittearvitatav vana kell.

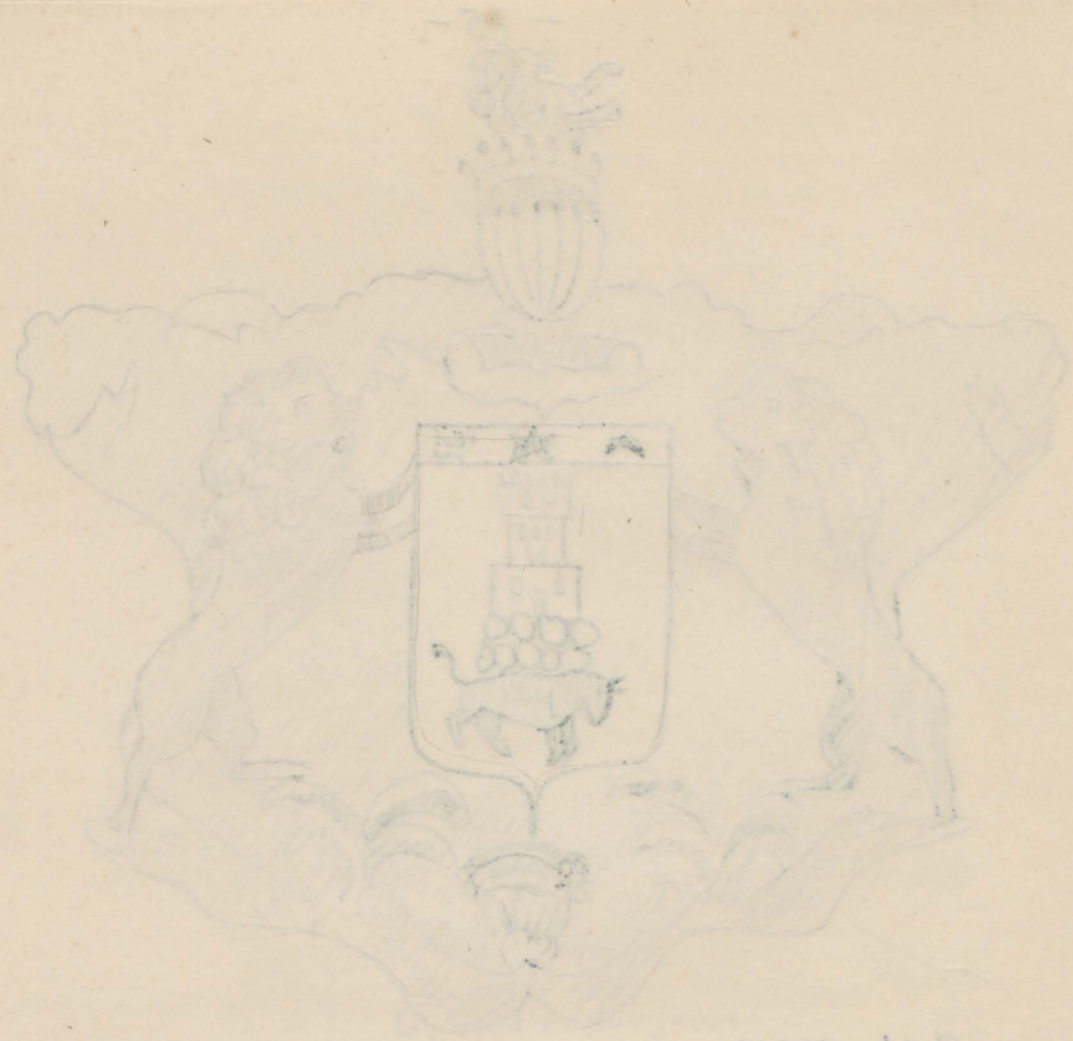
2). uus suurem kell.

õp. H. Schüdlöffel'i teate järel (vt. "Jöelä kiriku kroonika" 5. lkn) raudsus vana kell netto 12 leelikut (200), tila 1400, raudblokk 3 leelikut 200.

Taval kella on ümber gooti trükkis kivi:

lohan. tambe. tzu. sage.
bēi. leben. hat. dise. klocker.
der. kercher. tzu. sante. maria.
tzu. jegelecht. tzu. gotes. ere. geben.
im. ilare. 1596.

selle all on 2 rappi, millel on järgmine kirju üldjoontes, nagu mol sultin naha kella halva arka-

PEEN 219

[Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

VX

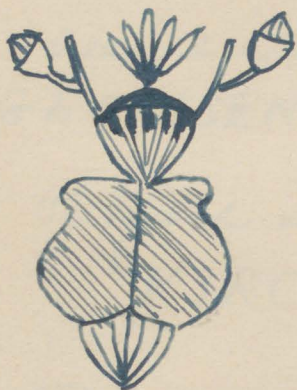
Võinud roppida alla!
Ligipääsematu asend!

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

di töttn:

dorti fan plettenberch

Pilt N° 35. Visandid vapest, mis leiduvad
vanal, 1596. aastast päritpleval tornikellal
jõelähtme kirikus.

Sega on selle kella jõelähtme ki-
rikule kinkinud Saha mõisnik Johann
v. Taube ja proua Dorti v. Plettenberch
1596. a.

Jõelähtme kiriku uus kell muret-
seti koguduse poolt korjanduse teel
1912. a. õp. Oscar Tolmberg'i ajal
[vt. O. Tolmberg'i brošüür „Tajassivaade
jõelähtme koguduse mõõdaläinud aegade
peale...“ (1912 a.) lhek 31]
Kell kaalub 28 punda 5 naela;

valatud J.C. Schwenn'i valamisvabrikus, Riias.

Pealkiri:

EHRE SEI GOTT IN DER HÖHE
AU OLGU JUMALALE KÖRGES.

üleval tärel:

GEGOSSEN VON J.C. SCHWENN RIGA.
ANNO 1912.

Teispool keskel:

KIRCHE ZU JEGELECHT.

Prangli kabeli kell põlvnes a. 1860., mille parun Edmund girard kabelit kaunistas (vt. sp. H. Kellmanni märkmed „Jõel. kiriku kroonika's”).

Kustar Tambergi (78 a. vana) teatid alla jaan Krönström, kabeli omaaegse laulumee, umbes 40 a. eest loõnuld Lawitsapäeval, s.o. kabeli nimepäeval, pühast vihast vana kella lõhki, kuna rahvast oli vähe kirikus. - Tärsi pärast seda alla vana kell Tallinnas ümber valatud uueks kellaks.

Kuul kella leidub vaid aasta-
aru

1896.

Randvere kiriku kella kiri,
(nii kuis eugeda suutsin):

A^o 1801. MEFECITI. MALMBERG.
IN REVAL.

(olla vana saha mõisa kell, kust
ostetud Randvere kirikule, õp. mag.
P. V. Koppel'i kuulduse järel).

XVI KÜSIMUS.

Missugused monumentaalkirjad
leiduvad mujal veel kirikus, abiki-
rikus j. n. e., näiteks: seintel, ustel, pin-
kidel, oreil, pistidel j. n. e.?

Vastused.

Jõelähtme kirikus ei leida mingid
monumentaalkirju peale jubanfaini-
tute.

Prangli kabelis leidub veel mõ-
lemal pool altarit & papiriba goo-
ti trükkis salmikutega:

- 1) Õndsad on need,
kes jumala sõna kuulavad,
ja seda tallele panevad.
- 2) Jehova õnnistagu
Ism sissetulemist
ja väljaminemist.

Randvere kabeli altari kõrval
ripub labane trükk-pilt: Jeesus
palvetab, - ja selle all gooti trükis
kolmes reas salvide kauppa:

Harva elumvi rahus,
Rohkem ikka tormab ta:
Lained keevad valges rahus
Mängiteles paadiga.
Oh Jeesus leidub palju palju
Häda elumere teel!
Vaata kiirsatuse kalju
Paistab lointes laeva eel.

Keeruteles pimeduses
Õndselt lained laksuvad:
Need on himud, mis me hinges
Alatasa mässavad.
Ole siiski julge, sõitja,

Hoiä hoolsalt tüüri sa,
Sadamasse nü kui võitja,
Et võiks jõnda veata.

Anna ennast armu hoole,
Lootuses end kinnita,
Ja ka Täevaisa poole
Hinge hädas palofeta.
Hoiä puhas oma süda
Pata = maru mühinas,
Hartti otsas on kõik häda,
Peartja väikeses sadamas.

Akripina Jürgens 1931.

(Armetaja oli keegi usklik Tallinnast).

XVII küsimus.

Missugused hauakirjad on kiriku ümber olevatel haudadel (eestikeelsed kuni 1861 resp. 1870 a., ladinakeelsed kõik, muukeelsed kuni 1830 a.)?

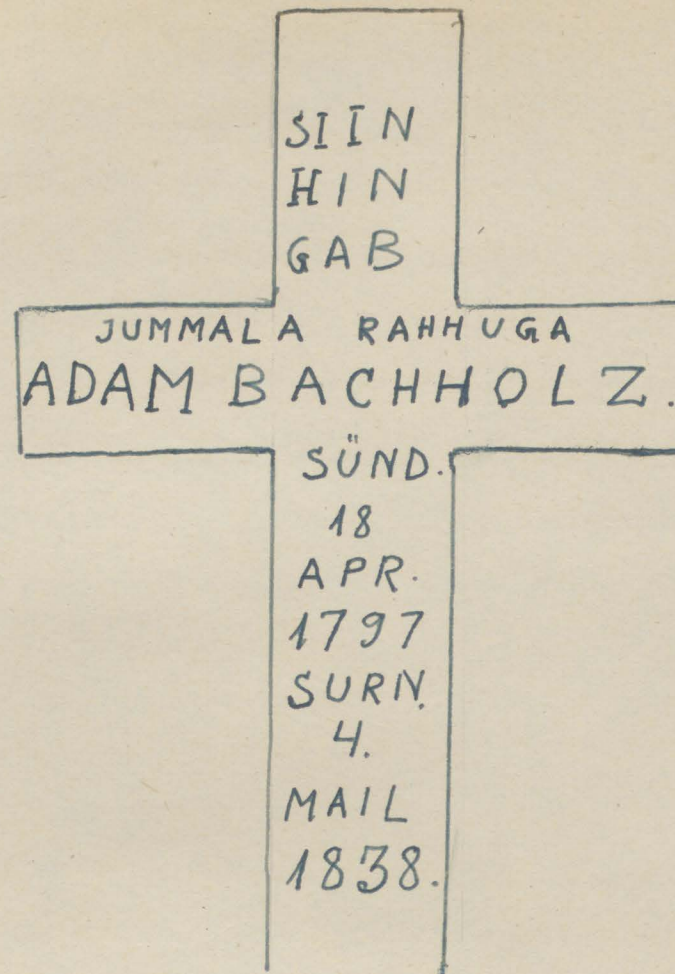
Kas on need kirjad lamavatel hauakividel või ristidel või sätumartel ja missugulised on need plaadid, ristid ning lambad? Kes on need mäetud iidud olud, kui hauakivi seda ei ütle?

Vastused.

Jõelähtme kiriku ümber pole ajaloolise väärtusega hauakirju kuigi palju. Ladinakeelseid hauakirju pole ühtki, mitte-eestikeelseid kuni 1830 aastani ei leidu ka.

Vaatlen eestikeelseid hauakirju jõelähtme kiriku ümber olevail haudadel kuni 1870 a.

Tanimu rist on malmist, aastast 1838, millesse on valatud ladina tähis kiri (ot. viitkoopia ^{№1}):
a+6

Teiselpool:

ÄRRA JÄTTA MIND MAHHA
JEHOMA MO JUMMAL ÄRRA OLLE
MINNUST KAUGEL ÄRRA.

Bachholz'e on põelähtne kiriku
teenistuses olnud, nii oli Reinhold
Bachholz 1850-1879 põelähtne köster, kelle
malmist on ka kirikuaias.

Järgmine vanuselt on haanaplaat,
aastast 1846, valge graniit, kuid
juba tuhmunud ja murenenud; kujult
lihtne püstkülik, millesse on raiu-
tud kirjatahtedes (vt. vesikoo-^{N_o 1} pia):

Püür ingab Jummalahuhuga

Hüri Kreisberg

wanaks saanud 66 aastad

sur.... 8 Novembri 1846

temma poeg

Pontus wanaks saanud 1 kuur

☉☽☼⊕☽☉☽

Ette medaneb ihku siin mulla põrma
sees küll Jefus selgers tekha võib
sedda ärrates siis temma peab
paistma kui peike selgeste ning Jummalah
ees seisma seal taewas rõõmsaste.

rahua emajana.

Selle plaadi kõrval asetseb samasug-
ne plaat, kuid aastast 1858; siia
on kirjatahtedes raiutud (vt. vesikoo-^{N_o 2} pia):

Sünn ingab Jummala rahuga
Mai Kreisberg

Surnut 6. Tetsembriis 1858.

Vanaks Saanud 74 aastad
— —

Kristus pühhib nende filmad ära kes
jüri nuttes tunnud ilma käära Seal
firmo kõrvad särget Inglis rõmo
laulo kuuluvad.

Üks sammaldunud ühepikkuste
ristikarudega kivirist on aastast
1848. (vt. ^{N^o 2} kruitroopia), millesse raiu-
tud kirjatahis:

Sünn
Kringawad
Jummala
rahuga

Liisa Bachholz
sünd. 10. Hebr. 1795. sur 2. Nov. 1848.
tütar Helene sünd

3. Aug 1825

sur 8. Juli
1848.

Aastast 1853 on tavaline malm-
rist, mis on hõvitaval kombel uhe
puru sisse kasvanud; ristil on kiri:

SIIN

(vt. kriitroopia)
N33a+6

PUH

KAB

NEHHA TO MÖISA KUBIAS

HERMO KLEEMET

SÜND

18

SEPT.

1806.

SURN.

14

JUNI

1853

(Teisel pool!)

ÜKS ÕIGE LÄÄB IGGAWESSEKS
MELLESTUSSEKS.

Süis on aastast 1866 üks kivirist, millel on raiitud kiri (vt. kruitkooja):

NEH

Jüin
Shingab
Isfardas
Johhan
Kaer

Jünd. 1829 Jurd 1866. Ja
abbiellus edand 8 A 6 kund
Ja nelli east. Ja wannaks
on Jannid 36 A 3 Kund.

Kirikuaia põhjapool-
sel küljel on suu-
lige 2 m pikkune ja
1 m laiune väga
murenenud paelplaat,
mille nurkadell on
ilustusiks hajuvad
küired, kuid kirjast
arusaada tevikama

Süin Jüub Jannid
rahoga
Niko laas Andrejef

umbus datapne

oli mulle võimatu; ainult 2 ülemist
rida on paremini hoidunud (vt. vii-
koopia ¹⁴³):

Süri Ingab Jumala rahoga
Nikolabus Andrefer

Kirjaväsi järel otsustades ei võis see
peaaht vähemalt vanem eelmainitud
riistidest ja ~~riistidest~~ plaatidest olla.
Lähemat selle isiku kohta ei saanud
teada, kuna ülenimelisi isikuid pole
enam kihelkonna piires elutemas.

See oleks eestikeelsest hauakirja-
dest kuni 1870 kōik.

Munkeelsest hauakirjadest leidub
küll saksa keelseid, kuid kahjuks
pärast a. 1830.

XVIII küsimus.

Misnaguised sünniaiad on kihelkonnas, mis ajast ja kui suured nad on?

Kellel neist on kabel praegu, kellel enne olud ja misnimeline on kabel? Kas on kabelisse maetud, kes ja kudas? Kas on hauakive olemas? Mis kirjad on üldse kabeli sientel või kabeli sees?

Vastused.

Jõelähtme kihelkonnas on praegu järgmised sünniaiad:

1). Jõelähtme kiriku ümber olev sünniaed, mis on õige väike, nii umbes 100 m. pikuti ja laiuuti. Kuigi varemoids haudu praegu ei leidu (18. saj.) oleti võib arvata, et ka varemalt ajal on kiriku ümber maetud. Igatahes Jõp. g. H. Schüdlöffel mainib 1839 aastal kirikukroonikas jõelähtme kirikuõuet kalomistuna. Tänapäevalgi maetakse siia.

2). Jõelähtme kirikust praarada seimur põhjapoolle on uus suurem

surinaad, mille asutas praost Hald-
Kentmann 1862 a., kuid mis alles
6. aug. 1867 a. õp. P. Lopperowe' ajal
matmise jaoks sisse lõnnistati. 2

3). Saha kabeli juures on ka
surinaad, kuhu järjest juurde mae-
takse. On õige vana päritoluga, mida
tõendab veel vana vatasüst ja kabeli
anda vanus. Õp. G. H. Schüdlöffel mainib
1839 a. kirikuarhitekti Saha kabeli
juuresolevat surinaada.

4). Prangli kabeli juures on ka
surinaad, mis on pärit Prangli III ka-
beli ehitusajast 1748 a., mil toodi kabel
praegusele läänerannale. Just surina-
aia tötter, mis oli tekkinud III kabeli
juurde, jäeti praeguse IV kabeli ehi-
tuskoht muutmata, kuigi õp. G. H. Schüd-
löffel tahtis meelsamini uue kabeli ehitada
saare keskohta, kus tulnud
vähem mõju avaldada.

Pärale selge tuleb siia juurde vi-
rata ka Kandvere kabeli juures olev
surinaad, mis juba enne kabeli
ehitamist oli olemas (vähemalt 1839 a.,

kunna õp. J.H. Schüdlöffel mainib teda ka kirikukroonikas. Kus?

Kabel pündub ainult uuel jõelähtme kihelkonna suunuaial, teistel on. Kabelite nimendid olen käsitelnud I küsimuse vastuse lõpul. Maetud on vaid Saha kabelis (vt. lähemalt XII küsimuse vastus). Harakive on olemas ainult Saha kabelis (vt. XIV küsimus). Kabelite sisemise ja seinte kirjur olen puudutanud ka seoses eelmiste küsimustega.

XIX küsimus.

Miskujuline ja mis kirjaga on surma-
aia värav.

Vastus.

Käsiteldud surmaaedade väravail
pole mingeid kirju.
Jõelähtme kirikuaias,
uue surmaia ja Rand-
vere surmaia väravail
on üks kirju: paeki-
vist, valgeks eubjatud.

Pilt № 36.

Jõelähtme kirikuaias, uue
surmaia ja Randvere
surmaia väravate
äldkuju.

Saha ja Prangli sur-
maaedade väravad on lihtsad, punvõredest.

XX küsimus.

Misugused on vanemad hauakirjad
surmaaedadel (estik. kuni 1861 rep. 1870a.,
ladinax. kõik, muukelud kuni 1830 a.,
ära tähendades, kas hauakivi leidub
hauaplaadil või ristil ja miskujuline
see rist või samm on; niisama tuleb
teatada, kes need maetud isikud on ol-
nud, kui hauakivi seda ei ütle)?

Vastused.

Jõelähtme kivikuaial olevaid hana-
kirju olen XVII küsimuse vastuses esitanud.

Jõelähtme uuel surnuaial hana-
kirju kuni a. 1870 ei leidu, seepärast
jätab käsitleda vaid kabelitel juures
olevaid surnuaedu.

Saha kabeli juuresoleval surnuaial
äratab tähelepahn
ratarist mõned
sammud kabelist
lõunapoolle. Risti
keskosas on osalt
murenenud kiri,
mida mõista ei
suuda, ei selgita
paremini ka teh-
tud vesikoopia: 1871

Pilt № 37. Oma foto.
Saha kabeli surnuaial
leidur ratarist.

IVYBMALESMAVR

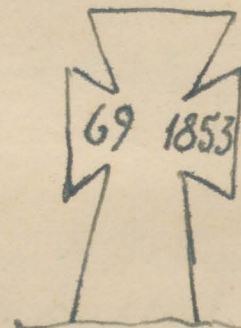
Kohaliku taluniku August Vain'u
(40 a. vana) teatel olnud kalmistu põh-
jaküljel veel 3 aasta eest näha suur

ratavärist, mis aga ulakate poolt
olla lõhutud ning tükid laiali kantud.

õp. J. H. Schüldhoffel'i teate järel
olevad 1835. a. (vt. kirikukroonika) Saha
kalmistu põhjaküljel üks kivivärist
kirjaga:

Anna. 1620. Noita. Jürge.
sein. Tochter. Ana. wegen. erw. Broder.
Maxan. Vatten.

Pracgu udu risti pole enam.
Üheks kiviväristil leiduvad arvud:

Pilt № 38. Saha kalmistult.

Prangli kabeli juures oleval surnu-
mäel sügavemal ristikirje ei
leidu. (Hauaplaate pole üldse).

Randvere kabeli juures oleval sur-
nemäel leidsin ainult tähepaaru-
väärsemat risti; mõlemad rauast
primitiivselt, nättavasti lihtsa sepa

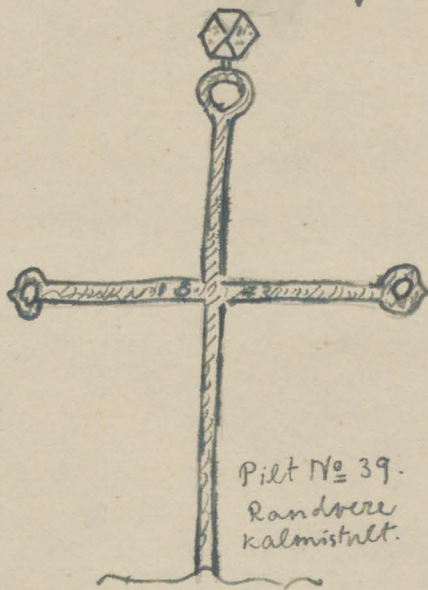
poolt, väljatöötatud:

1. 50 cm pikk ja 30 cm lai.

Risti põikpuul on
aastarõng graveeritud:

1873.

Risti püstharu otsas
on 8-kandiline raud-
ese, kuhu on selgesti
graveeritud 4 küljele:

Pilt № 39.
Raudrõng
kalmistult.

1838 | Maanur | 7 gnr | Karyva
209a

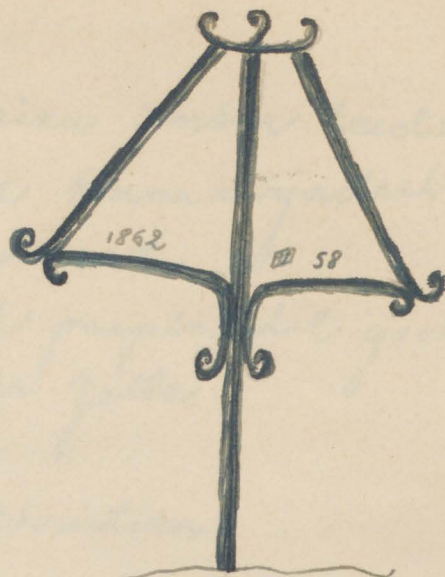
Õp. mag. P. H. Koppeli on kuulnud,
et see 8-kandiline ese on hiljem
ristitegija poolt otsa pandud ja
pole maetuga mingis seoses.

Teine rist on vähe suurem,
kuuld sama primitiivne; ka raud-
rõng on raudne ristitaoline moodustis,
mille põikpuul arvud ja õnemärk

1862 58

Umbes niisu-
guse kujuga:

Muid kava-
kirjete Rand-
vee surnu-
aialt ei leid-
nud, mis kuu-
laks siia.

Pilt N° 40.
Randvee kalmistult.

X XI küsimus.

Missugused on iseloomustavad
kavakirjad ehk tähtsate isikute
kavakirjad hilisemast ajast ja
miskujulisel kavamärkil? Kas
on Eesti avaliku elu edustajate
kande, missugused mälestusmärgid
on neil kandepid ja mälestus-
märkide tähtsate kirjad?

Vastused.

Jõelähtme kiriku ümber leidsin
tähtsamate isikute traukirjadest hili-
semast ajast järgmised:

1). Siledaks lihvitud paeplaadil gooti kirjas:

Hier ruhet in gottes
Frieden

Peter Friedr. Christian

Knauff

28 Jahre Küster in Jeelecht

geb. d. 16ten Januar 1804

gest. d. 9ten Januar 1850

Hier wo meine Brüder
Hier wo Christi geieder
Nach erkämpften Siegen
Als ein Saam' korn liegen
Hier bei fern Schafen
Wünsch' ich auszuschlafen.

2). Malmvist, suurte sadina tähtedega:
aj. uhelpool:

SIIN
HIN=
GAB
JU=
MALA
RAHU
SEES

REINHOLD BACHHOLZ
29 AASTAD KÖSTER JÖELÄHKMES

SÜND.
20.
AUG.
1821.
SURN.
19.
APR.
1879.

4). teisel pool kessel:

SINU KÄTTE PANEN MATALLELE
OMAWAIMU, SA OLED MIND LUNASTANUD,
OHJEHONA, SATÕE JUMAL. LAUL 31, 6.

3). malvrüst, ühel pool kiri:

KÖSTER
HANS
JAKUMBERG
SÜND. 2. APR. 1852.
SURN. 16. SEPT. 1927.

Teiselpool:

JSSAND, NÜÜD LASED SINA OMA SULASE
RAHUS ÄRA MIINNA OMASõNA JARELE. LUK. 2, 29.

Need olid 3 jõelähtne kiriku köstrit.
Päale nende leidus kiriku ümber veel
jõelähtne kirikuõpetaja Paul Loppenowe'
proua nandrist, millel kiri:

HIER
RUHET
IN
GOTT
SOPHIE LOPPENOWE
GEB. BOLTON
WEIL PASTORIN ZU JEGELECHT.
GEB. IN
NAR
WA
D. 16
FEB.
1843.
GEST.
D. 26.
APRIL
1864

Teiselpool kereel

PHIL. 1, 21. CHRISTUS IST MEIN LEBEN
UND STERBEN MEIN GEWINN.

4). Jõelähtme kiriku ümber on monumentaalseim teistsist must marmorsammas, mille ülemise osa moodustab rist. Ristil kiri graveeritud gooti trükis:

Friede sei mit euch,
Sambal on reljeefne valgevärvne marmorrist, mille all gooti trükis graveeritud:

Grabstätte
der Familie
von Brevern-Maart.

Pilt № 41.
Jõelähtme kirikuaialt.

(See on Maardur mõisniku von Brevern'i matusepaik. Vajil ussike).

Eesti avaliku elu edustajate hander kiriku ümber ei leidu.

Jõelähtme uuel surnuaial ei leidu selle küsimuse alla kuuluvaid Põhja-kirju.

Saha kabeli surnuaial samuti ei leidu.

Prangli kabeli surnuaial samuti
punduvad selle küsimuse esined.

Randvere kabeli surnuaial on mai-
nimisväärt selle kabeli altaripildi an-
netaja Karl Neeme tavaline malm-
risti kirjaga:

SIIN
HINGAB
JU-
MALA
RAHUS
KARL NEEM
SÜND.
MAAR-
TUS. 26.
NOW.
1828.
SURN.
TALLIN-
NAS 18.
AUG.
1892.

XXII küsimus.

Miskujulised on üldse kihelkonnas olevad hauamärgid ja mis aastatel umbkaudu esineb iga tüüpi (hauaplaadid, mitmekujulised hauaristid, hauasambad; tarviline iga tüüpi kohta joonestus või pildistus)?

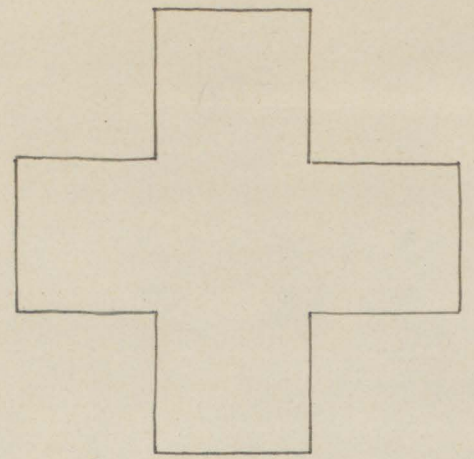
Vastused.

Hauaplaate leidub ainult jõelähtme kiriku ümber oleva surnuaial. Tüübilt ühe- laadsed: ristküliku kujulised kivitahvid, millel kannistused pünduvad. Ainult ühte paeplaati (Nikolaus Andreesh) olei raiitud surnukadessa hajuvad kiired. Hauaplaadid vesinevad umbes 1840 a. (saksa k.) - kuni 1900 a.

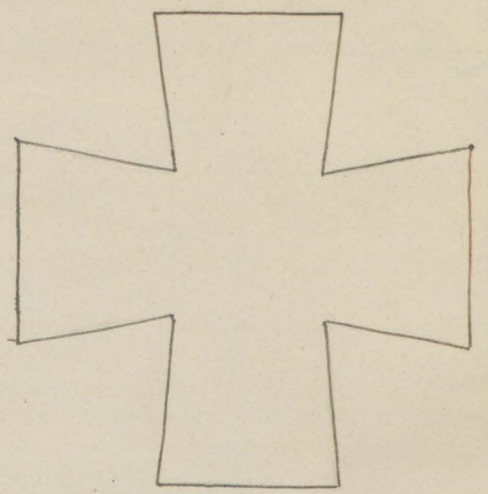
Pilt №42. Oma foto. Vana purunenud kivist tük, mis maapõnest nähtavale tulnud jõelähtme kiriku välimise remondi ajal (1933 a.).

Ratasrist leidub veel Saha kabeli kalnis- tul (vt. pilt №37). jõelähtme kiriku müüri rajal leidub üks vana purunenud ratas- risti tük (vt. pilt №42), mis 1933 a. kiriku välimise remondi ajal maapõnest esile tulnud.

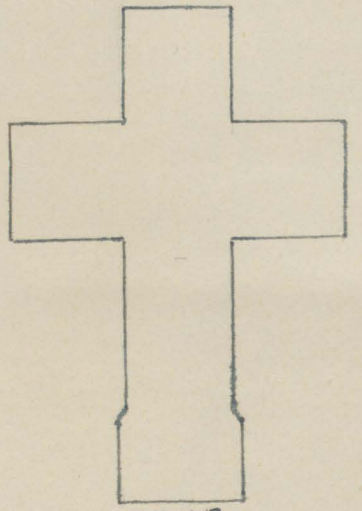
Pilt № 43.

See liik paekivi rist on väga levinud ajavahemikul 1848 - 1885a.

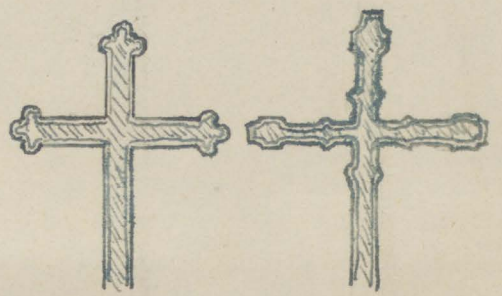
Pilt № 44.

Seda liiki paekivi riste on vähem: a. 1866 - 1870.

Pilt № 45.

Hilisem tüüp paekiviriste: a. 1888 - 1896.

Pilt № 6.

Malmristide esinevad peamiselt neis vormides a. 1870 - 1883. B - levinumad malmristide varude otsad.

Pilt № 47.

Prangli kalmistule on oma-päevaseid lihtsast lauaristid, ilma põikpunta.

Raudrõre-ristid on just viimastel aastakümneil levinud; tüübilt õige tavaline raudrõrekaup. Hõnasaarimaid on ainult üksi kind ja põelähtme kiriku ümber 1910a - 1934a (vt. pilt № 41).

XXIII küsimus.

Kas on hauamärkide hulgas kurioosumeid, missuguseid ja mis ajast?

Kas on muidu kohalikke iseäraldusi.

Vastused.

Kurioosideid hauamärke ei leidnud, kui mitte siia arvata mõnd hahamärki, mis oma kirjaviisilt jätab paljusoovida, nagu näit. Randvere kolmnis-
tul uus valge kivirist, millel kiri ilma adata arvuata:

SIN HINKAP JUMALA RAHUS
IUVANNES ETVARD TEIGAR
WANA 18 AS 9K

Huvitavad salmid leiduvad Mai ja Jüri Keesberg'ide hauaplaa-
tidel Jöelähtme kirikupias, mille teksti olen ära toonud juba XVII küsimuse
vastuses.

Kohalikest iseäraldustest on märkida, et Jöelähtmes ei kaeveta haudu, vaid iga hana jaoks veetakse muld kohale, kuna maapinna igidane

paekiht ei võimalda haavakaevamist.

XXIV küsimus.

Kas on muidu veel haudasid ja haavakiivri kihelkonnas, kus ja missugused (perikondlikud matusepaigad, sõjahauad, kooljatehavad, kalmid, kivikangud, katekalmid, teadaolevad ehk arvatakse vanad haudad ehk matusekohad kihelkonnas üldse)?

Vastused.

Selle küsimuse esemetest on teada vaid koolera kalmistu^{*}, mis asuvad Jõelähtme kirikust umbes 1 km mere poole, kuhu olla maetud 6-7 surnut. Praegu pole seal enam midagi näha, kuna selle matusekoha arengel on nüüd põld. Igatahes õp. G. H. Schüdlöffel mainib kirikuhoovikas loendes kalmistuid kihelkonna piires 1839 a. ka koolera-matusepaika, kuhu

*. Endise kirikumehi Joh. Seeströmi and-
meil.

1831 a. olla maetud 6 taudiohvrit.

Sama Joh. Seeström'i andmil leitavaat igal aastal Manniva küla karjamaale paemurust inimluid.

XXV küsimus.

Kas on vanade kabelite ja kivikute asemel, olgu katoliku või luteri usu ajast ja mis on seal näha või mis neist teatakse?

Nastused.

Ainult Prangli saare idapoolses osas on säilinud vana kabeli ase (vt. I küsimuse vastus), nimelt II kabeli ase, mis Nrede ajal 1725 a. veel püsis.

Kabelist on järel vaid künkas, millest võib järeldada, et tal on idal-lääne suund olnud. Prangli valla sekretäri Harry Fürmann'i teatel pole kaevamised, mis ta ise seal on ette võtnud, mingid tulemasi annud.

Rahvasuus liiguvad praegu kabeli tekkimise kohta samad legendid, mis ma seoses I küsimusega Nrede järel olen esitanud.

XXVI küsimus.

Missugused on leiduvad vanad pitsvid, mis kiri ja kuju neil on?

Kas on mõned vanad plaanid või raated kirikutest, abikirikutest, kabelitest ja nende sees olevatest ajadest ja mis ajast nad on?

Vastused.

Leidub 2 vana pitsvit föelähtme kiriku arhiivis.

Mõlemal on ümber- ringi kiri:

⊛ SIEGEL · DER · ST ·
MARIEN · KIRCHE · ZU ·
JEGELECHT

Keskkel on kujutatud Maarja lapsega, kuna föelähtme kirik on pühendatud Maarjale. Peale selle on

St. d. 3

St. Marien-Kirche

"

Segriid

Samas veel üks vanem tempel kirjaga:
M. d. J.

St. Marien-Kirche

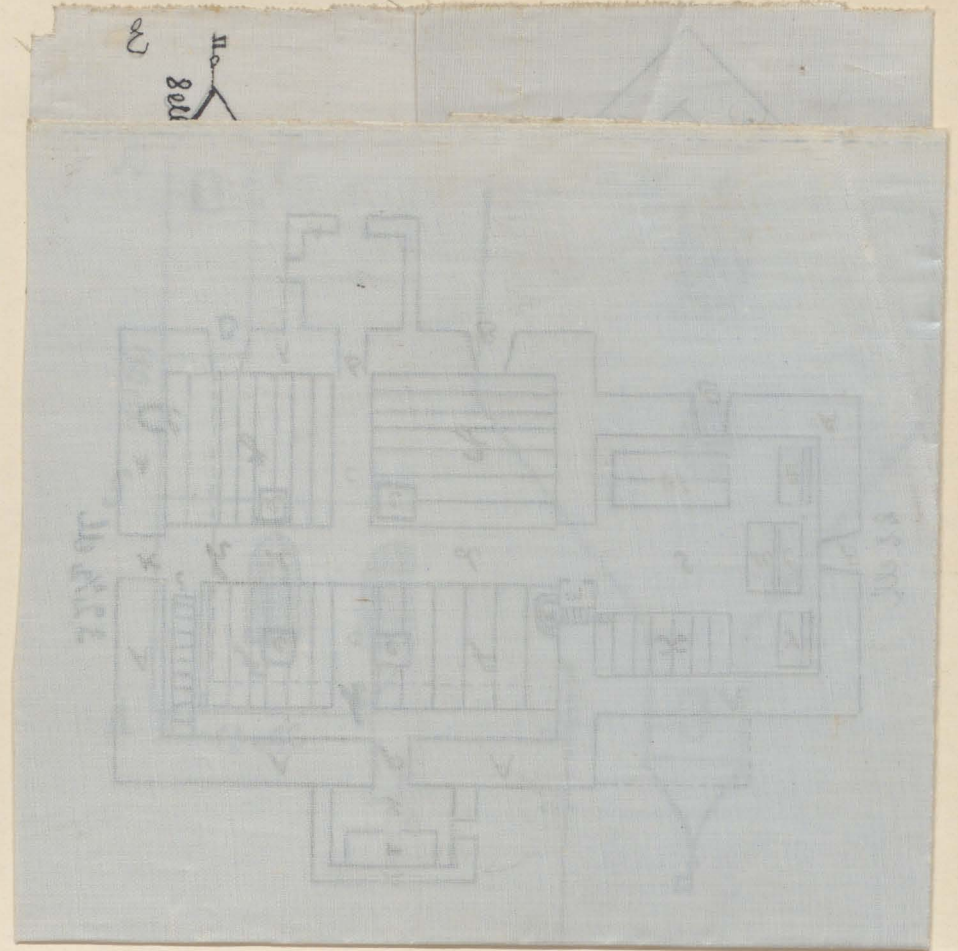
Zu
Jegelecht.

Vaade kirikulaamatus lhx. 4-6 lei-
dub föelähtme kiriku põhiplaani ja
külgvaated ühes mõõdetega aastast
1725. — olen siia paigutanud koopia
neist plaanest ühes vastavate seletus-
tega:

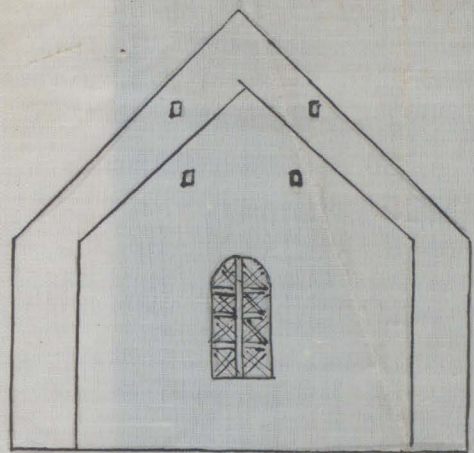
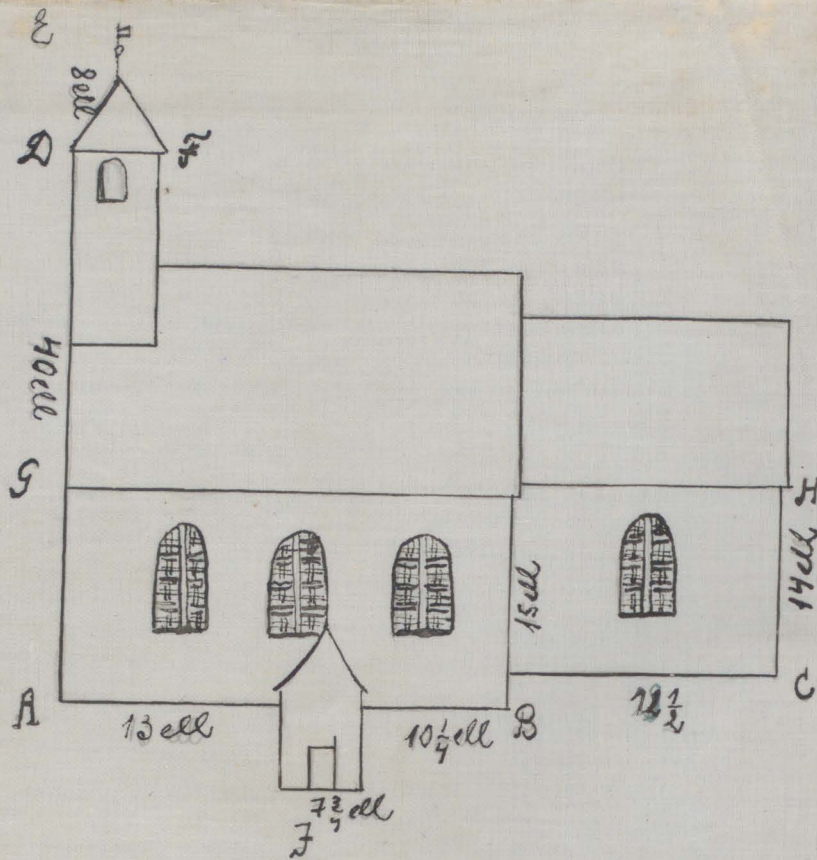
1). Vaade föelähtme kirikule lõuna
poolt a. 1725.

- A kuni B : pikkus - 31 küünart.
- B — C : kooripikkus - $19\frac{1}{2}$ - " -
- A — D : kirikumüüri kõrgus 40 - " -
- D — E : tornikatus - 8 - " -
- D — F : torni laius 6 - " -
- A — G : kiriku seinakõrgus 15 - " -
- C — H : koori sein - " - 14 - " -
- F — sandikoda

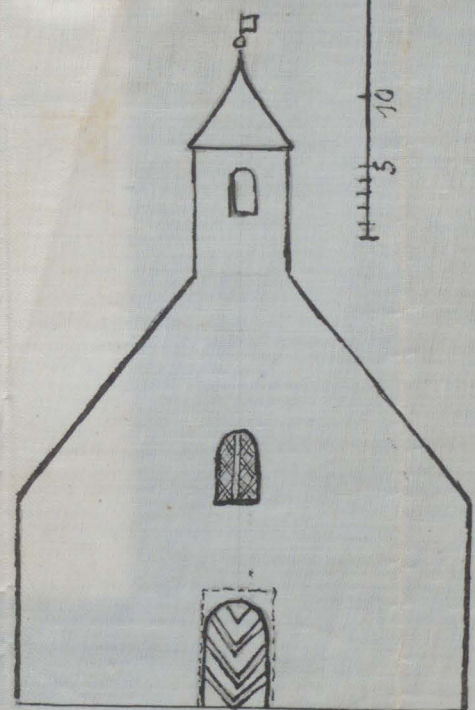
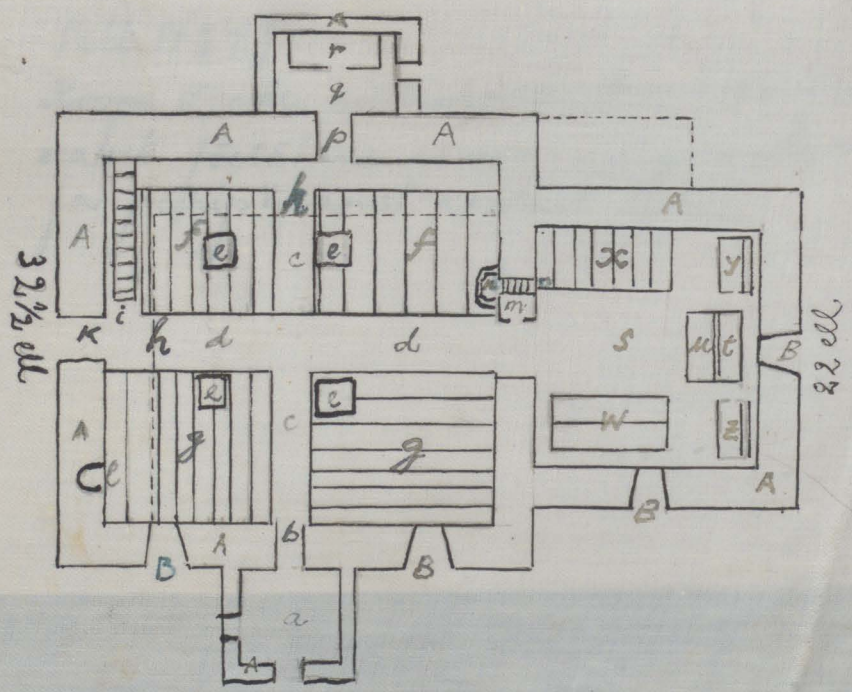
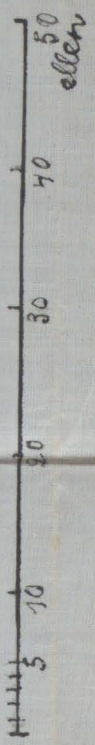

Pilt N° 49.

Koopia Wrede kirikuraamatus (lks 5) leidu-
vaist föelähtme kiviku külgraaatist
ja põhiplaanist aastast 1725.

K

L 32 ell

- 2). K : kiriku idapoolne külga. 1725
3). L : -n- läänepoolne -n- -n-
4). Jõelähtme kiriku põhiplaan a.
1725:

A : - kiriku, koori, käärikambri ja sandikoda müürid.

B : - 5 akent, millest üks plaanil puudub, kuna ta väikse ukse "b" kohal on.

a : - sandikoda (Bettler Haus ja ca Armen Haus nimetatud), kus kiriku-vaesed pühapäeval istuvad.

b : - väiksem kirikuuks.

c : - otsekäik uksest.

d : - -n- - suurest uksest kuni koorini.

e : - 4 sammast, mis võlve kannavad.

f : - naiste pingid.

g : - meeste pingid.

h : - koor (orgli)

i : - trepp koorile.

k : - suurem uks.

l : - torni uks.

m : - köstri pult.

n : - kantseel.

- o: - kantide trepp.
- p: - käärikambri üks.
- q: - käärikamber.
- r: - pihitoolivõre.
- s: - koor.
- t: - altar.
- u: - altari võre.
- w: 2 tooli saksa meesisikuile.
- x: toolid - n - naisisikuile.
- y: üks pinn
- z: - n - .

Samuti toob Wrede ltk. 88 kaks
joonist Saha kabelist, mille koopiad
olevad esitanud juba seoses I küsi-
musega.

Wrede joonised jõelähtme kivikus
1725a. leiduvatest hlaanakividest ole-
vad samuti kopeeritud ja juba varem
esitanud seoses XII küsimusega.

Muid vanu plaane ja raasteid
ei leidnud kustki enam.

XXVII küsimus.

Missisugune on kirikuarhiivis kõige vanem kirjalik materjal ja mis ajast ta on?

Kas on kirikuarhiivist teadupa-
rast dokumente mujale viidud?

Vastusud.

Jõelähtme kirikuarhiivi jaoks on pastoraadis õpetaja kantselei seinas raudkapp, mille ürikud on tule eest kaitstud. Ainult üks väike õhuavaus on raudkapi all tapeti all.

Arhiivkatalid on kolmel suures rii-
lil ja maaspõrandal on suur hulk
väheolulisi brošüüre (nagu ajakirju,
misjoni-leht, laululehti).

Kohe paistab silma, et kirikuar-
hiivi on kunagi korras hoitud, mida
tõendab veel ürikute numeratsioon.
Praegu on nad jällegi segi, kuid säili-
nud järjekorras numbrid dokumentide
kaartel nõlbustaid mitmeti tööd.

V 1740
miks ei ole visitatsiooni
materjali rambatud vada-
vate püümetest juures?

V 1745

V 1751

Kirikuarhiivis ulatub kirjalik materjal tagasi kuni 1740. aastani. Sellest aastast peale leidub konsistoriaal-reskripte.

1. juunist 1740. a. on pärit üks visitatsiooniprotookoll, mida pidasid esotsas melanõunik Jakob Ulrich ja assessorid: Thor/Helle, zürkoj. õpetaja ning Salemann, Mikali koog. õp. Siit on näha, et noorsugud arvas visitatsioonil enamikus lugeda vanust - ainult üksikud.

Järgmine vanuselt on ka visitatsiooniprotookoll - aastast 1745, 9. juunist. Pidas konsistoriumi praessor Kursell. Kirik oli vähehaaval seimkavas, vajad kohendust.

Siis aastast 1753 on üks kiriku-konvendi protookoll, mis peeti Tallinnas brigader von Brevern'i juhtimisel. Kirik vajab remonti.
15. juunist 1754 a. visitatsiooniprotookoll, mida pidas parun Stackelberg, konsistoriumi praessor. Kiriku seis-

kord ja uuline tase rahva seas
leiti olevat rahuldav.

1755. aastast on üks kiriku kon-
vendi protokoll, mida juhtis von Bre-
nner, peetud jõelähtme pastoraadis.

Järgmine vahuselt on kirit.-proto-
koll aastast 1786, 7. juunil peetud
konvistoriumi presessor J. L. v. Strangeli
poolt.

Samal aastal (1786) on alatud
ka kassavaamatut, mis on peetud
kuni 1928. aastani. Sisaldab lühtlari
ka kirikukonvendi protokolle (lhk
243-340. incl) aastast 1786-1875.

Muu jõelähtme kirikus leiduv
kirjalik materjal on kõik pärit
juba 19. ja 20. sajandist. Nii ka
kirikukronikat apr alustatud
alles aastal 1829 õp. Gustav Heiwich
Schüdlöffel'i poolt, kes ka kroonika
alguses andis ülevaate jõelähtme
kloostri õpetajaist ajavahemikul
1714-1829.

V 1786

Kuhu on jäätud siis varem kirjalik materjal?

Igatahes Jöelähtme õp. Heinrich Christoph Wrede a. 1725 oma kirikuraamatus 1. lhx. tähendab, et tema ei leidnud ametisse astumisel siit eest ühtki kirikuraamatut; et aga kuninglikus Rootsi kirikukorras oli ettenähtud, et igas kirikus tuleb pidada kirikuraamatut, siis alustas Wredegi sellega. Wrede teatel on kõik varjemaad kirikuraamatud katku ja sõja ajal kaduma läinud.

Prague leidub Jöelähtme kiriku arhiivis 2 dokumenti, üks aastast 1909, teine - 1910, - mis tõendavad, et kiriku arhiivist on üleviidud „Eesti-maa Rühitalkonna Arhiivi“ järgmised ürikud:

- 1). Kirikuraamat N° 1 a. 1725 j.
- 2). — „ — — — N° 2 a. 1755 j.
- 3). — „ — — — N° 3 a. 1781 j.
- 4). „Estrische Bibelrechnung 1746-1769.

- 5). 5 dokumenti : 2 aastast 1746
 2 -" - 1769
 2 -" - 1762 .

Lähemalt pole märgitud, millised dokumendid.

Mis nendega vahepeal on sündinud, on teadmata. Kulid praegu küll leiduvad üleviidud ühikunist esimesed 3 kirikuvaamatut Riigi Keskarhiivis, Tartus:

- 1). Kirchen = buch

zu

IEGELECHT

eingesichtet und angefangen von

HEINRICO CHRISTOPHORO WREDE

Pastore daselbst.

ANNO 1725.

See on jõelähtme kiriku ajaloolise kesise tahtsuga kirikuvaamat. Keskarhiivis on tal katalooginumbriks 36-XV-8. Nagu kataloogis märgitud, on ta üle antud 19. nov. 1934. a. Siseministeeriumile Eestimaa Kirjanduse Ühingu

N° 129.

(Eestl. literaarise Gesellschaft").

Sisaldab 376 lhek.

Märgin siin tähtsaimad osad:

- I osa: I kap., lhek 3-10 - kirikust
- III kap., -u- 27-32 - selle koguduse
õpetajaist ja jutlustajaist.
- IV kap., -u- 33-40 - kiriku ajadest.
- V kap. -u- 41-42 - kiriku sissetulekuist
ja väljaminekuid.
- VI kap., -u- 49-54 - kiriku eestseisjaist
- VII kap. -u- 55-56 - visitatsioonist selle
kiriku juures.
- VIII kap. -u- 59-66 - pastoraadist.
- IX kap. -u- 67-74 - pastori sissetulekuist.
- X kap. -u- 75-76 - köstrist.
- XI kap. -u- 77-78 - kirikudistriipliinist.
- XII kap. -u- 81-82 - koolist.
- XIII kap. -u- 83-85 - selle kihelkonna
kabeleist.

-u- 88-89 - Saha kabeleist.

- II osa: I kap lhek 101-140 - diaarium sündmu-
sist föelähtme kihelkonnas
1714-1728.
- III kap -u- 263-271 - erilist juhtumii-
sist selle kihelkonnas.
- IX kap. -u- 373-376 - kirikuhooneist.

II osa vahelised peatükid moodus-
tavad ristitute, armulaualiste, laula-
tatute ja maetute nimestikud (a. 1774-
- 1754).

2). Järgmine kirikuraamat kannab
Rügi Keskrahivis katalooginumbrit :
36 - XIII - 40 № 70¹. Sisaldab 446 lhx.

Sisuks: sünnid, abiellud, surmad, leelis-
käijad, armulaualised (lhx. 1-345) ajava-
hemikust a. 1755 - 1781.

Leidub ka teateid visitatsioonide kohta
lhx. lhx: 107-109; 407; 419-421.

Nõukoogu protokollid: lhx 155-162.

Kroonikalist ilmea andmed: lhx.
lhx. 151-152; 165-167; 389; 393, 436-441.

Inventaar: lhx lhx: 153-154; 390-392;
404-405; 425-426.

Kassaraamat - " - 343 - 388; 399.

Peale nende veel mitmesugused muid
teateid.

3). Rügi Keskrahivis kat. numbrit :
36 - XIII - 40 № 70² kannab kirikuraamat
ajavahemikust a. 1781-1822. 565 lhx.
Sisuks: sünnid, abiellud, surmad, leeliskäi-
jad lhx 1-553.

Vahepeal leidub:

nõunogu protokollid lhn. 192-194;
kannaraamat -u- 521-525;
teateid visitatsioonide kohta lhn 1.

Lõpus, lhn 560-565, on toodud välja-
antud tunnistustanimistu.

4). Peale nende kolme kirikuraamatu
leidub Riijikeskarchiivis (36-XII-5) veel
üks „merhariaal“ 1. juunil 1740 a.
föelähtmes peetud generaali - kiriku-
visitatsioonist edasiantud föelähtme
talleaegse abiõpetaja Johann Bidberg'i
poolt.

XXVIII küsimus.

Prague kirikuarhiivi nimekirja liikide järgi ja liigid aastate järgi! Haruldased dokumendid, ka haruldased trükitud raamatud tulevad viiti nimetada, näiteks kõik visitatsiooni protokollid aastate järgi, kirikukroonikad ja muud raamatud, ära tähendades, kes visitatsiooni toime pani, kes kroonika kirjutas ja mis ajal.

Vastused.

Alljärgnevas esitan Prague kirikuarhiivi nimestiku, kusjuures haruldased dokumendid ja haruldased trükitud raamatud esitan eraldi nimestiku lõpul.

Iga üliku juures annan ka arhiivijärgkorra numbrid.

A. Kirikuraamatud.

N° 4. Jõelähtme kirikuraamat a. 1821-1850 (incl.)

(alustanud õp. Christian Gustav Knüpfper).

Sisaldab: sünnid, surmad, laulatused

ja leeriskäimute nimestiku.

N° 5. Armulauluste nimestik,
alustanud 12. IV 1825 a. õp.
Chr. G. Knüppfer, kuni aastani
1850.

Samas raamatus jätkub sellele
laulatataste nimestik (a. 1851-1880)

N° 6. Kirikuraamat a. 1851 - 1880
(sünnid, surmad, konfirmeeritud,
laulatatud).

N° 7. Kirikuraamata 1880 - 1892.
(sünnid, surmad).

N° 8. Kirikuraamat a. 1880 - 1892.
(konfirm., kihlatud, laulatatud)

N° 9. Kirikuraamat aastast 1892 al-
gatatud. (sünnid, surmad).

N° 10 Kirikuraamat a. 1892 (konfirm.,
kihlatud, laulat.).

B. Personaalraamatud.

N° 12. a. 1825 - 1839.

N° 13. a. 1839 - 1852.

N° 14. a. 1853 - 1867.

N° 15. a. 1867 - 1880

N° 16 a. 1880 - 1893.

C. Kirikukonvendi
protokollid.

[N° 20 "Kassavaamat" (Faktiisess
päälkirjaks on küll "Fegulecht-
sches Kirchenbuch"). Sisaldab
lhx 243 - 340 kirikukonvendi
protokolle a. 1786 - 1875.]

N° 21. Kirikukonvendi protokollid
a. 1875 - 1913.

D. Kassavaamat.

N° 20. Alatud a. 1786.

- sisu: a). Tavalised kiriku sissetule-
kud ja väljaminekud a. 1786 -
- 1928. ... (lhx 1-80)
- b). Koolirahad (Schulgelder)
a. 1786 - 1920. ... (lhx 81-135)
- c). Raamaturahad. 1786 a -
- 1920. ... (lhx 161-242)
- d). Konvendiprotokollid (lhx 243 -
- 340).
- e) maksud pastorile a. 1786 -
- 1900. ... (lhx 351-361).

E. Konsistoriaal - reskriptid.

Leiduvad 3 pakendis:

- N° 19 aastast 1740 - 1786.
- N° 19^a - " - 1836 - 1839
- N° 19^b - " - 1840 - 1849.

- N° 19^c aastast 1850-1859
N° 19^d - " - 1860-1864.
N° 19^e - " - 1865-1869.
N° 19^f - " - 1870-1879.
N° 19^g - " - 1880-1889.
N° 19^h - " - 1890-1895.

F. Teisi dokumente.

- N° 23. Kirikukonvendi protokollid
aastast 1753 ja 1755.
N° 24. Ärakirjad kirikukonvendi
protokollist a. 1803-1827.
N° 28. Parochial-scheine a. 1858-1860.

G. Kirikukroonika.

- N° 29. "Chronik der St. Marien
Kirche zu Jegerlecht in Osthavrien, be-
ginnend mit dem Jahre 1829".
Paginatsioon puudub; minu eugenise
järel 107 lka.
Kroonikat on arendatud kuni augustini
a. 1914.
Kirjutatud kohalike pastorite

J. Haraldasemaid trükitoosteid.

Raamatuid on kirikuarhiivis erinume-
ratsioon.

N° 1. (Tütellehelgooti trükis):

Kirchen - Gesetz und Ordnung/
So der

großmächtigste König und Herr/
Herr Carl /

Seer Eilffte

Der Schweden / Gothen und
Wenden König / &

Im Jahr 1686 hat verfasst
und

Im Jahr 1687 im Druck außgehen
und publiciren lassen

Mit denen dazu gehörigen Verordnungen.

Auf Höchst Ermelten Thres Könige.

Maj. gnädigsten Befehl ins Teutsches übersetzt

STOCKHOLM / gedruckt bey Joh. G. Eberdt.

(192 lhx + Register 22 lhx.)

selle raamatu juurde on köidetud
18 lhx, mille tütelhel gooti trükis:

Jhu: Königl. May: t
Erneuertes Edict, von Flecken
und Schwereu / vil auch von Ent-
heiligung des Sabbathis.

N° 4 - tütelhel gooti trükis.

REVALSCHES

K. I. R. C. H. E. N. =

BUCH

Reval,

gedruckt bey Jacob Johann Köhleru 1740
Sisaldab 3losa:

I osa - 153 lhx

II - 2 - 236 - 4 -

III - 4 - 84 - 4 -

N° 9. Kahes exemplaaris. 654 lhx.
Tütelhel gooti trükis:

Jutlusse Ramat,
mis sees

Pühapäevade / Pühade / ja Pööripäevade
jutlused

Eesti = Ma rahva õppetusseks
on kokkopaadud

Tallinnas,

trükitud Keisrilikko Kunstoriiummi
kulloga ja Lindworssi kirjadega 1779 aastal.

N° 11 - Karl XI - da kirikuksadus ja
-kord saksa keele tõlgitud. Trükitud Mitavis
1796 a. Lhk. 140. Titledelhe tekst sama,
mis raamatul N° 1.

N° 10^a - sisaldab kaks raamatut:

1). 64 lhx. Titledelhel:

Eestima Tallorahva Seadmissed

Talliinnas, trükitud Minuthi lesse
kirjadega, aastal 1816.

2). 130 lhx. Titledelhel:

Eestima Tallorahva Kärso-Ramat

Talliinnas, trükitud Minuthi lesse
kirjadega, aastal 1816.

N° 10^b sisaldab ka 2 raamatut:

1). 50 lhk. Tütellehel:

Ehstländische Bauer-Verordnungen
Reval, gedruckt bey J. H. Gressel (1816)

2). 83 lhk. Tütellehel:

Ehstländisches Bauer-gesetzbuch
Reval, gedruckt bey J. H. Gressel (1816).

N° 10^c . 167 lhk. Tütellehel:

Eestima Tallorahva Kohto=Seädu
ehk Walla=kohto Kässo-ramat.
Tallinnas, trükkitud Gresseli Kirjakega
(1804)

N° 10^d Talupoegade Seädu. (1856.a.)

N° 8 . 128 + 12 lhk. Tütellehel:

Agenda ehk Kässiramad
Lutterusse Usso Ristirahva Koggodustele
Vennvikis.

Talliõnas, trükkitud Lindworse
kirjakega 1834.

N° 3. 282 + 64 lhk. Tütelleht puudus.
Kirchenordnung u. Instruction
aastast 1832, saksa keeles.

N° 13. Saksa keelne kiriku seadus
aastast 1857. (320 + XXXII lhk).

N° 14. Schnorri'i pildipiibel.

N° 15. Punsche'i karjalidexogon.

N° 16. Agenda 1897 aastast.

N° 17. Muusikalise agendale a. 1897.

Peale nende on veel terve rida brošüüre
ja raamatuid uuemast ajast.

Prangli kabelis leidsin orelijuuris
olevast kastist teiste seas
ka paar vanemat raamatut:

1). aastast 1823, kaaned puuduvad.

Tütellehel:

futlusse Ramat...

Tallinnas,
trükkitud Keisvillikko Kunstoriummi
kulloga
ja gresseli kirjadega 1823 aastal.
(851 lhk).

Albert Kukk.

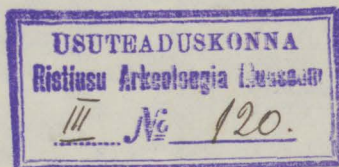
Lisa

132

Jõelahtme kkk. kirikumärkide
registreerimistööle.

Jõelahtme kirikuarhiivis
leiduvas 1900 a. praosti visitatsiooni
protokollist väljarõte:

inventarimistik pro 6. aug. 1900.

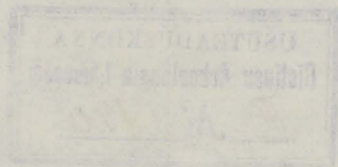
Kirchengeräthe:

A) an gold und silber:

- a) ein silbernes Kelch vom Jahr 1693 vom Baron Fersen.
- b) ein silberner Patene vom Jahr 1693 vom Baron Fersen.
- c) ein silberner Oblatendose.
- d) ein in- und ausswendig vergoldeter Kelch v. J. 1780.
- e) ein silberner Krankenkelch samt Patene.
- f) ein silberner inwendig vergold. Kelch v. J. 1726.
- g) eine silb. oben vergoldete Patene v. J. 1689.
- h) eine silb. inwendig vergoldete Oblatendose.
- i) 2 versilb. inwendig vergoldete Altarkannen v. J. 1865.
- j) ein Taufbecken v. J. 1877.

B) An Metall:

- a) eine Kirchenglocke im Thürme.
- b) eine Glocke aus Gusseisen (unbrauchbar).
- c) 2 Kronleuchter aus Messing u. 2 aus Gips auf den Chören u. fünf im Schiff der Kirche aus Messing.
- d) 2 grosse u. 6 kleine Altarleuchter.
- e) 3 Messing Leuchterarme auf der Kanzel.
- f) ein altes Messing Collectenbecken.
- g) ein Klingbeutel, der andere seit 1826 in Landfe.

h). ein neues Metall crucifix mit vergoldetem^{3.}
corpus.

134

C). An Zinn:

ein Taufbecken u. 2 Lichthülsen.

D). An Holz:

ein Archivschrank,
ein Harmonium
u. eine Kirchenorgel.

E). an Stein: O.. O

F). An Bekleidungsstücken:

- 1). eine rot u. weiss gehäkelte Kelchdecke
- 2). drei blaue Kelchdecken
- 3). drei Kelchtücher.
- 4). zwei Altardecken, eine rote u. eine schwarze.
- 5). eine kleine rote Kanzeldecke.
- 6). eine grössere schwarze Decke.

3 Bahnen

2 — u — von jagowallehem gebiete.

1 Bahne von jegelrechtsehem — u —

3 Nummer tafeln.

(färgreb kirikuarhiivi nimestik).

30. Communicantenregister vom j. 1910 an.

31. Tischregister v. j. 1897 an.

Jöllåhtre kirikuarhiivi nimestik pro 6. aug. 1900.^{4.}

A. Kirchenbücher.

1. vom j. 1725.
2. — „ — 1755.
3. — „ — 1781.
4. — „ — 1821.
5. — „ — 1851 (communicanten u. Copuliente)
6. — „ — 1851 (Gebor., Gestorb., Confirm.
u. getraute)
7. — „ — 1880 (Gebor., Gestorb.)
8. — „ — 1880 (Confirm., Verlobte u. Copul.
taf.)
9. — „ — 1892 (Gebor., Gestorb.)
10. — „ — 1892 (Confirm., Verlobte u. Copul.)
11. Personalbuch 1893
12. — „ — 1826-39
13. — „ — 1839-52
14. — „ — 1853-67
15. — „ — 1867-80
16. — „ — 1880-1893.
17. Tischregister 1861-1896.
18. Visitationen 1740-1890.
30. Communicantenregister vom j. 1900 an.
31. Tischregister u. j. 1897 an.

B. Consistorial schreiben.

19. Zwölf Convolute v. j. 1740-1900.

C. Conventsprotokolle.

20. Vom j. 1786-1873.

21. — " — 1873 —

D. Andere Documente.

22. über Stiftung des Bohmschen Legats.

23. Einige Conventsprotokolle 1753+55.

24. Einige Abschriften von Conventsprotokollen.

25. Pastorats Inventurdocumente a. und b.

26. Pastorats Karten.

27. 14 deutsche Gesangbücher.

28. Parochialscheine.

29. Kirchenchronik.

32. Proclamations u. Copulationscheine selbst
andern Mitteilungen u. Documenten.

E. Diverse gedruckte Bücher.

1. Kirchenordnung v. j. 1687

2. Kirchengesetz v. j. 1834 - (russisch).

3. — " — " — (Deutsch).

4. Revalisches Kirchenbuch zur Agende.

5. Eine geschriebene Agende.

6. Eine liturgische Verordnung v. j. 1805.

7. Die neue Agende v. j. 1832 (Deutsch)

8. B. c. 2 neue Agende v. j. 1832 - (estnisch). 6.
9. Estnische Evangelienpostille v. j. 1779. (2 Ex.)
10. Altes u. neues Bauergesetzbuch. 137
11. Schwedisches Kirchengesetz v. j. 1796.
12. Dr. Wiedemann's Lexicon.
13. Kirchengesetz, deutsch, v. j. 1857.
14. Schnorrbis Bilderbibel.
15. Punschel's Choral-Buch.
16. Agende v. j. 1897.
17. Musikbeilage zur Agende v. j. 1897.
18. Ministeriell bestätigte Vorschriften des evang. luther. General-Konsistoriums betreffend die Führung der Kirchenbücher.

(järgneib järgneal lehesüljel rimes-tiku järn, plüatsiga kirjutatud):

19. Neuer Taufregister.
20. Neues Personalbuch.
21. Musikbeilage, estnisch - für jegelecht.
22. — " — " — Randfor
23. — " — " — Wrangelholm.
24. Küsteragende für die Hauptkirche
25. — " — " — Randfor
26. — " — " — Wrangelholm
27. „Ruhapäeva raamat“ - Eisen.